

Tokat MP's in The Grand National Assembly and Parliamentary Activities During The Democratic Party Era (1950-1960)

Yazar / Author

Doktora Öğrencisi, Şenol Şimşek
Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.B.D., Ankara-
Türkiye
e-posta: senol_1907_inci@windowslive.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author: Şenol
ŞİMŞEK)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 07.11.2025
Kabul tarihi-Date of acceptance: 09.11.2025
Yayın tarihi-Date of publication: 08.01.2026

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-
Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of
interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atf- Citation (Chiago)

Şimşek, Şenol. "TBMM IX. Dönem Demokrat
Parti Tokat Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri".
Anadolu Mecmuası 4, sy. 11 (Aralık 2025): 1-25.

Abstract

Political parties are indispensable elements of democratic life. Following the proclamation of the Republic, certain steps were taken to transition to a multi-party political system, and attempts were made to establish opposition parties against the Republican People's Party on two occasions, in 1924 and 1930. This study primarily examines the establishment processes of these opposition parties, the dynamics that influenced these processes, the events that unfolded after their establishment, and their subsequent dissolution. Subsequently, the process leading to the establishment of the Democratic Party (DP) in 1946, the reasons for the need for a new opposition party, and the establishment of the DP are described. Finally, the DP's years in power are evaluated, specifically focusing on the parliamentary activities of the Tokat MPs elected from the DP during the 9th Term. In the 1950 elections that constituted the Ninth Term of the Grand National Assembly of Turkey, Tokat's political leanings favoured the DP. In these elections, the DP won 54.8 per cent of the vote in Tokat, securing eight seats in parliament. The Republican People's Party (CHP), meanwhile, won 43.7 per cent of the vote, securing one seat. The situation remained unchanged in the 1954 elections, with the DP winning 8 seats with 55.1 per cent of the vote. However, the situation changed in the 1957 elections, with political leanings shifting towards the CHP. In these elections, the CHP won 10 seats with 48.8 per cent of the vote. It was followed by the DP with 44.9 per cent. This article aims to evaluate the DP's period in power within the framework of parliamentary activities by examining the parliamentary activities of the representatives elected as Tokat MPs from the DP. Qualitative research methods were used in this study, which also aims to serve as a resource for researchers working on topics such as the DP, parliamentary history, and the local history of Tokat, and to fill what we consider to be a gap in the writing of DP history regarding parliamentary work.

Keywords: Democratic Party, Multi-Party Political Life, Tokat, Grand National Assembly of Turkey, Democracy.

Demokrat Parti Dönemi'nde TBMM'deki Tokat Milletvekilleri ve Parlamento Faaliyetleri (1950-1960)*

Öz

Siyasi partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından çok partili siyasi hayata geçebilmek için birtakım adımlar atılmış ve Cumhuriyet Halk Fırkası karşısında 1924 ve 1930 yılında olmak üzere iki defa muhalif parti kurma denemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada öncelikle denemeleri yapılan bu muhalif partilerin kuruluş süreçleri, bu süreçlerde etkili olan dinamikler, kurulduktan sonra yaşananlar ve kapatılmaları ele alınmıştır. Ardından 1946 yılında Demokrat Parti (DP)'nin kuruluşuna giden süreç, yeni bir muhalefet partisine ihtiyaç duyulma nedenleri ve DP'nin kuruluşu aktarılmıştır. Sonrasında ise DP'nin iktidar yılları, DP'den seçilen IX. Dönem Tokat milletvekillerinin Meclis faaliyetlerinin özelinde değerlendirilmiştir. TBMM'nin IX. Dönemini oluşturan 1950 seçimlerinde Tokat'ın siyasi eğilimi DP'den yana olmuştur. Bu seçimlerde DP Tokat'ta yüzde 54,8 oy alarak 8 milletvekili çıkartmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise yüzde 43,7 oy alarak 1 milletvekili çıkartmıştır. 1954 seçimlerinde de durum değişmemiş, DP yüzde 55,1 oy oranıyla 8 milletvekili çıkartmıştır. Ancak 1957 seçimlerinde durum değişmiş ve siyasi eğilim CHP'den yana olmuştur. Bu seçimlerde CHP yüzde 48,8 oy ile 10 milletvekili çıkartmıştır. Onu yüzde 44,9 ile DP izlemiştir. Bu makalede DP'den Tokat milletvekili olarak seçilen temsilcilerin parlamento faaliyetleri incelenerek partinin iktidar dönemi için meclis çalışmaları çerçevesinde bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, ayrıca DP, parlamento tarihi ve Tokat'ın yerel tarihi gibi konularda çalışma yapacak olan araştırmacılar için bir kaynak olması ve DP tarihi yazımında eksik kaldığını düşündüğümüz meclis çalışmaları ile ilgili açığı kapatmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Çok Partili Siyasi Hayat, Tokat, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Demokrasi.

Giriş

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde Anadolu'da gerçekleştirilen Millî Mücadele'nin başarıyla neticelenmesinin ardından Cumhuriyet ilan edilmiş ve yeni bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Bu rejimin demokrasinin ve demokratik hayatın kurallarına göre işletilmesi için siyasi partilere ve özellikle de muhalefet partilerine ihtiyaç duyulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Halk Fırkası, Cumhuriyetin ilanının ardından uzun bir süre tek parti konumunda devleti yönetmiştir. Ancak demokratik hayatla bağdaşmayan tek parti iktidarının mahzurları kendisini göstermeye başlamış, bir denge ve denetleme mekanizması olan muhalefete duyulan ihtiyaç gün geçtikçe daha fazla artmıştır. Bu muhalefet ise Millî Mücadele'nin komuta kadrosu içerisinde kendiliğinden şekillenmeye başlamıştır. Savaşın kazanılmasının ardından siyasi ve toplumsal alanda birçok inkılâp yapılmıştır. Yapılan bu inkılâplar siyasi ve toplumsal alanlarda çeşitli değişim ve dönüşümlere yol açmakla birlikte, bazı tepkilerin ortaya çıkmasına ve önceden var olan sınırlı ayrılıkların derinleşmesine neden olarak muhalefetin güçlenmesine zemin hazırlamıştır.¹

Bu muhalefet aslında Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile başlamıştır. Millî Mücadele'nin komuta kadrosunun Halk Fırkası içerisinde Cumhuriyet'in ilan edilmiş tarzına yönelik bir itirazı gelişmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'e karşı çıkacağını düşündüğü bazı arkadaşlarına haber vermeden ve gerekli istişarelerde bulunmadan onların Ankara'da olmadığı bir zaman diliminde Cumhuriyet'i ilan etmiştir.² Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'nin köktenci kanadı, Cumhuriyet'in ilan edilme şekline karşı çıkan ve Millî Mücadele'nin önemli isimlerinden biri olan Rauf (Orbay) Bey önderliğindeki muhalif gruba karşı baskıyı arttırmıştır. Bu baskı ve çeşitli nedenlerle CHF içerisindeki muhalefet kendini iyice belli etmiş ve CHF'nin karşısında yeni bir parti kurulması seçeneği gündeme gelmiştir. Bunun yanında Rumların terk ettikleri bölgelere Yunanistan'dan gelen Müslümanların yerleştirilmesi meselesinde büyük bir kriz oluşmuş ve Halk Fırkası içerisindeki bölünme keskinleşmiştir. Bunun üzerine Mecliste güven oylamasına gidilmiş ve Başbakan İsmet Paşa'nın Meclisten güvenoyu alması üzerine, muhalif kanadın lideri Rauf (Orbay) Bey ve 32 milletvekili CHF'den ayrılmıştır.³

CHF'den ayrılan Rauf (Orbay) Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet (Bele) Bey ve Dr. Adnan (Adıvar) Bey Mustafa Kemal Paşa tarafından oyunun dışına atıldıklarını düşünmüşler ve 1924 yılına kadar süregelen olayların da rol oynamasıyla 17 Kasım 1924 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk muhalefeti olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adında yeni bir parti kurarak siyasi arenada yer almaya karar vermişlerdir.⁴ TCF'nin genel başkanı Kazım Karabekir, ikinci başkanı Adnan (Adıvar) Bey ve Rauf (Orbay) Bey olmuştur. Parti genel sekreterliğine ise Ali Fuat Cebesoy getirilmiştir. Partinin Mecliste 30 kadar milletvekili vardır.⁵ TCF liberal, laik ve milliyetçi politikaları savunan bir parti olarak kurulmuştur. Bununla birlikte adem-i merkezîyetçilik ve güçler

* Bu Makale 2019 yılında kabul edilen "Demokrat Parti Dönemi Tokat Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1960)" adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

¹ Saime Yüceer, "Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 958.

² Mustafa Ekincikli, "Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, S. 11 (Kış 2012): 151-163.

³ Mehmet Özalper, "Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 S. 1 (Haziran 2014): 117-136.

⁴ Yüceer, "Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş", 535.

⁵ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi* (Ankara: İmaj Yayınları, 2006), 181.

ayrılığını da savunmuştur.⁶ TCF'nin kurucularından biri olan Ali Fuat Cebesoy anılarında CHF'yi eleştirmiş, genel ilkelerden başka programı olmadığını ifade etmiş ve partiye midecilerin egemen olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Cebesoy, her iki partiyi de karşılaştırarak TCF'nin halkçılığa daha yakın olduğunu yine CHF'nin içtimalarının gizli yapıldığını buna karşılık TCF'nin içtimalarının ise açık olduğunu ifade etmiştir. Yine TCF'de altı ihtisas komisyonu olduğunu CHF'de ise böyle bir durumun olmadığını beyan ederek iki parti arasındaki farkları kayda geçirmiştir.⁷ TCF, kuruluşunun ardından Mustafa Kemal Paşa'ya, CHF'ye ve devrimlere karşı olanların sığınağı haline gelmiştir. Parti programında altıncı madde olarak bulunan *parti dini inançlara saygılıdır* ifadesinin bir sonucu olarak ülkenin her tarafındaki şeyhler, dervişler, mollalar TCF'ye yakınlık duymaya başlamışlardır.⁸ Bu nedenle TCF'nin parti programında yer alan *parti dini inançlara saygılıdır* ifadesi CHF tarafından farklı yorumlanmış ve aynı zamanda TCF'nin kapatılmasına neden olmuştur.

TCF'ye bu kadar yakınlık duyulmasının sebebi CHF'ye yönelik *din elden gidiyor* söylemi ve rejimi dinsiz görmelerinden dolayıdır. Bu nedenlerden dolayı TCF'ye yönelik ilgi atınca CHF birtakım önlemler almaya başlamıştır.⁹ Meclis'te parti içi sıkı bir disiplin uygulanmıştır. Bunun yanında doğulu bir takım muhafazakâr milletvekilleriyle uzlaşmaya gidilmiştir. Önemli diğer bir tedbir de Rauf (Orbay) Bey ile anlaşmazlık içerisinde olan Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'nın yerine ılımlı ve uzlaşmacı tavırda olan Ali Fethi (Okyar) Bey'in, 21 Kasım 1924 tarihinde Başvekillik görevine getirilmesidir.¹⁰ Böylelikle hem iktidar ve muhalefet arasında yumuşak bir zemin oluşturulmak istenmiş, hem de CHF'den ayrılışlara engel olunmak amaçlanmıştır.

TCF, varlığından rahatsızlık ve endişe duyan iktidar partisi CHF tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır. Muhalefeti ortadan kaldırma fırsatı arayan CHF, aradığı fırsatı doğuda 13 Şubat 1925 tarihinde başlayan ve Cumhuriyet'i hedef alan Şeyh Sait İsyanında bulmuştur. CHF, Cumhuriyet'i yıkmayı amaçlayan bu isyanın, muhalefet partisi TCF'den cesaret aldığını düşünerek isyanı muhalefet ile ilişkili görmüştür. Bunun üzerine Başvekil Ali Fethi Bey, muhalefet yetkilileriyle bir araya gelerek partiyi kapatmalarını aksi halde kan döküleceğini söylemiştir. Buna karşılık Genel Başkan Kazım Karabekir Paşa, partiyi kurmalarının kendi ellerinde olduğunu fakat kapatmalarının kendi ellerinde olmadığını, hükümetin her türlü kuvvete sahip olduğunu ve dilerse partiyi kapatabileceklerini ifade etmiştir.¹¹ Başvekil Ali Fethi Bey'in doğrudan isyana yönelik etkili tedbirler almak yerine TCF lideriyle görüşme yapması ve meseleyi siyasi önlemlerle çözmeye çalışması, Başvekilin isyan karşısında yumuşak tavır aldığını göstermektedir.

Başvekil Ali Fethi Bey, Şeyh Sait İsyanına yönelik yumuşak tavır alması ve etkili önlemler almaması nedeniyle CHF içerisinde eleştirilmiştir. Ali Fethi Bey, isyanı basit bir eşkıyalık meselesi olarak görmüş ve ciddi tedbirler alınmasına lüzum görmemiştir.¹² Mustafa Kemal Paşa'nın isyan karşısında sertlik yanlılarından yana tavır alması Ali Fethi Bey'e, 3 Mart 1925 tarihinde mecliste yapılan güven oylamasını kaybettirmiştir. Bunun üzerine istifa eden Ali Fethi Bey'in yerine sertlik yanlısı İsmet Paşa tekrar Başvekil olmuş ve 4 Mart 1925 tarihinde de *Takrir-i Sükûn Kanunu* çıkarılmıştır. Sıkıyönetim kanunu anlamına gelen bu kanunla Şeyh Sait İsyanı bastırılmıştır. Bunun yanında istiklal mahkemeleri de tekrar kurulmuş ve yapılan soruşturmalar neticesinde bu

⁶ Ekincikli, "Türk Demokrasi Kültürünün", 160, 161.

⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar* (İstanbul: Temel Yayınları, 2011), 515.

⁸ Nurgün Koç, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İle İlgili Gelişmeler", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8, S. 16 (Yaz 2013): 75-84.

⁹ Özalper, "Bir Muhalefet Partisinin İlgası", 123.

¹⁰ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 251.

¹¹ Yüceer, "Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş", 543, 544.

¹² Özalper, "Bir Muhalefet Partisinin İlgası", 127.

mahkemelerin tavsiyesi ile TCF hükümet tarafından 3 Haziran 1925 tarihinde isyanla ilişkilendirilerek kapatılmıştır.¹³ Böylelikle TCF'nin kapatılması, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çok partili hayata geçiş denemesini sona erdirmiştir. Ülkede siyasi ve toplumsal şartların bir muhalefet partisini kaldıracak olgunluğuna erişememesi nedeniyle bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

TCF'nin Şeyh Sait isyanı ile ilişkilendirilerek kapatılmasının ardından CHF'nin tek parti yönetimi devam etmiş ve 1930 yılına kadar beş yıl süreyle yeni bir muhalefet partisi kurma girişimi yaşanmamıştır. 1930 yılına giden süreçte *Takrir-i Sükûn Kanunu* yürürlükte olmuş ve bu kanunun sert uygulamaları devam etmiştir. CHF'nin yerel ve bölgesel yöneticilerinin otoriter tutumları, halkın kendini ifade edememesi ve ekonomik sıkıntılar bu süreçte halk üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Bunun yanında 1929 dünya ekonomik buhranının da Türkiye'ye olumsuz etkileri olmuş, halk nefes alamaz hale gelmiş ve tabanda önemli bir muhalefet ortaya çıkmıştır.¹⁴ Mustafa Kemal Paşa, bu gelişmeler neticesinde halkta oluşan tepkileri karşılamak ve iktidar partisi olan CHF'nin karşısında denge ve denetleme mekanizması kurmak için beş yıl aradan sonra 1930 yılında tekrar çok partili hayata geçiş denemesine karar vermiştir.¹⁵ 1930 yılında yeni bir muhalefet partisinin kuruluşuna giden süreçte, *Takrir-i Sükûn Kanunu*'nun sıkıyönetim niteliğindeki sert uygulamaları ile ekonomik bunalımın, belirleyici iki temel dinamik olarak etkili olduğu söylenebilir.

Yukarıda ifade edilen iki önemli dinamiğin yanında CHF iktidarının denge ve denetim mekanizmalarından yoksun olmasının, Türkiye'deki yanlış ekonomik politikaların düzeltilmesine engel olduğu gerçeğine Mustafa Kemal Paşa'da katılmış ve çözümü kendi denetimi altında yeni bir muhalefet partisinin kurulmasında görmüştür. Bunun yanında Türkiye'nin Batı'dan görülen tek parti iktidarı altında diktatörlük görüntüsünün ortadan kaldırılmak istenmesi de Mustafa Kemal Paşa'nın çok partili Türkiye siyaseti istemesinin nedenleri arasında sayılabilir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın bu düşüncelerle yeni bir muhalefet partisini hayata geçirmek istediği günlerde Paris Büyükelçiliği görevinde bulunan Ali Fethi (Okyar) Bey, tatil için İstanbul'a dönmüştür. Ali Fethi Bey aynı günlerde Yalova'da dinlenmekte olan Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmiştir. Paşa bu ziyarette yeni bir muhalefet partisi kurma fikrini Ali Fethi Bey'e anlatmış ve bu görevi üstlenmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın parti kurulduğu zaman tarafsız kalacağını söylemesinin ardından Ali Fethi Bey görevi üzerine almış ve 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'ni kurarak yeni bir muhalefet denemesi başlatmıştır.¹⁶

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in laik karakterinden kesinlikle taviz vermeyen bir şekilde partinin kurulmasını istediği için bu görevi Ali Fethi Bey'e vermiş ve bu konuda ona güvenmiştir. SCF hem halkta oluşan yoğun muhalefeti karşılamak için, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın teşvik ve isteğiyle kurulduğu için SCF hakkında "*güdümlü muhalefet partisi*" yorumları yapılmıştır. SCF, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik ilkeleri çerçevesinde kurulmuş bir muhalefet partisidir.¹⁷

Yeni kurulan SCF, halk arasında büyük bir heyecan ve umut ile karşılanmış ve tek parti iktidarından bıkan Türk Milleti rahatlatma imkânı yakalamıştır. Hatta partinin şubeleri üye olmak

¹³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 254, 255.

¹⁴ Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, S. 2 (Aralık 2010): 71-92.

¹⁵ Ayşe Aydın, "Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Adnan Menderes'in Siyasi Hayatının Başlaması", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, S. 8 (Sonbahar 2011): 1-9.

¹⁶ Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi", 72-74.

¹⁷ Ayhan Aydın, "Cumhuriyet Döneminde Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi", *Marmara İletişim Dergisi*, 8, S. 8 (Ekim 1994): 261-275.

isteyen vatandaşların istilasına uğramıştır.¹⁸ Partiyi kurduktan sonra Ali Fethi Bey, bir Anadolu seyahatine çıkmış, gittiği her yerde büyük coşkuyla karşılanmıştır. Bu gezinin İzmir ayağında ise CHF ve SCF’li gruplar arasında olaylar yaşanmış, SCF’li grup CHF binasına taşlı saldırıda bulunmuş ve ardından CHF’yi destekleyen Anadolu Gazetesi’nin matbaasını taşlamışlardır.¹⁹ Bu gezinin Aydın durağında ise partinin Aydın il teşkilatını kurma görevi o dönem toprak ağası olan ve Türk siyasetinin 10 yılına damgasını vuracak olan Adnan Menderes’e verilmiştir. Bu görev için SCF Genel Başkanı Ali Fethi Bey, Adnan Menderes’i ikna etmiştir. CHF’nin ekonomi politikalarından memnun olmayan Menderes, SCF’nin Aydın il teşkilatını kurarak siyasi yaşama adım atmıştır.²⁰

İktidar ile muhalefet arasındaki siyasi gerginlik sadece şehirlerde yaşanan çatışmalarla sınırlı kalmamıştır. İktidar partisi CHF ile muhalefet partisi SCF arasında siyasi gerginliğin olduğu bir dönemde, 1930 yılının Ekim ayında iktidarın kontrolü altında gerçekleştirilen yerel seçimler ile var olan siyasi gerginliğin dozu daha da artmıştır.²¹ Örneğin SCF azınlıkları aday olarak göstermiş, CHF ise bu durumu SCF aleyhine kullanmıştır.²² Gerçekleştirilen yerel seçimler sonucunda SCF, Türkiye’deki toplam 502 belediye başkanlığından 30’unu kazanmıştır. Kazanılan belediye sayısı SCF açısından her ne kadar düşük olsa da bu durum CHF’yi telaşlandırmıştır. SCF Genel Başkanı Ali Fethi Bey, yerel seçimler sonrası CHF’nin seçimlerde usulsüzlükler yaptığını, SCF’nin gerçekte çok daha fazla belediye başkanlığı kazandığını ifade ederek meseleyi meclis gündemine taşımıştır. Bu durum SCF’ye yönelik olan söylemlerin daha üst perdeden yapılmasına neden olmuştur. Parti ve yöneticileri ağır bir suçlama olan vatana ihanet etmekle dahi suçlanmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ise bu durum karşısında tarafsız kalamayacağını ifade ederek CHF’den yana tavır almıştır. Ali Fethi Bey ise Mustafa Kemal Paşa’ya karşı muhalefet yapmak istememiş ve SCF’yi kapatma kararı vermiş ve 17 Kasım 1930 tarihinde partiyi kapatarak siyasi faaliyetlerine son vermiştir.²³ Böylelikle çok partili siyasi yaşama geçişin ikinci aşaması da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu deneme de göstermektedir ki Türkiye’de siyasi ve toplumsal yapı çok partili siyasi düzeni kaldıracak kadar olgunlaşmamıştır. Hem TCF’nin hem de SCF’nin kurulduktan kısa bir süre sonra kapatılmaları sadece siyasi ve toplumsal hayat ile ilgili değildir. Aynı zamanda CHF’nin rejimi koruma içgüdüğü ile de açıklanabilir. Çünkü CHF Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kuran, rejimi inşa eden partidir. Bu neden CHF doğal olarak kendisini tek başına rejimi koruyan ve onu devam ettiren bir noktada konumlandırmıştır. Her ne kadar çok partili siyasi yaşam Mustafa Kemal Paşa’nın özlemi olsa da CHF, kendisinden başka bir partinin varlığını kolay kabul etmemiş, kurulan TCF ve SCF denemelerine kuşkuyla yaklaşarak siyasi arenada alan açmak istememiştir.

CHF, Türk siyasetindeki bu tavrını 1946 yılına kadar sürdürmüştür. 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı’nın ardından dünya düzeni yeniden şekillenmiştir. Türkiye’nin bu yenedünya düzeninde yerini alması için 1946 yılında yeniden, fakat bu sefer sağlam temeller üzerine yeni bir muhalefet partisi kurulmuştur. Demokrat Parti (DP) adını alacak olan bu muhalefet partisinin doğuşuna yol açan en önemli neden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’ne duyulan muhalefetin yaygın ve köklü bir hale gelmiş olmasıdır. Bu muhalefet temelde iki noktadan beslenmekteydi. Bunlardan birincisi egemen sınıfların artan iktidar arzusu, diğeri ise halkın yaygın bıkkınlığı idi. Bunun yanında aşağıda da ifade edeceğimiz gibi 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi bir felaket olmuş, gayrimüslim azınlıklar bu felaketi kolay kolay unutmamışlardır. Ancak DP’nin ortaya çıkışında toplumdan gelen

¹⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 265.

¹⁹ Ertem, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi”, 80.

²⁰ Ayşe Aydın, “Serbest Cumhuriyet Fırkası”, 4.

²¹ Ayhan Aydın, “Cumhuriyet Döneminde”, 269.

²² İhsan Sabri Balkaya, *Ali Fethi Okyar* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2021), 74.

²³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 265.

güçlü baskıların yanı sıra başka etkenleri de hesaba katmak gerekmektedir. Türkiye'deki yönetici kadro Atatürk'ün siyasi fikirlerine uygun olarak Avrupa'nın siyasal ve kültürel kurumlarını Türkiye'nin şartlarına göre uyarlamayı ilerlemenin şartı olarak görmüşlerdir. Cumhuriyet rejiminin getirdiği siyasal düzen bir büyük eksikliğin dışında Avrupa parlamentarizmine oldukça benzemektedir. Sözü edilen eksiklik ise çok partili sistemdir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bizzat Atatürk döneminde bu eksikliği gidermek için iki defa girişimde bulunulmuş ancak başarılı olunamamıştır.²⁴

Bu makalede DP'nin iktidara geldiği IX. Dönem olan 1950-1954 yılları, Tokat milletvekillerinden Muzaffer Önal, Ömer Hamdi Koyutürk, Hasan Sıtkı Ataç ve Ahmet Gürkan'ın meclis faaliyetleri örneği ile incelenmiştir. Aynı zamanda DP iktidarının genelde Türkiye ve yerelde ise Tokat'a etkileri ne olmuştur? Çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde neler yaşanmıştır? DP listelerinden seçilen Tokat milletvekillerinin ülke ve seçim bölgelerine yönelik fikir ve faaliyetleri nasıl şekillenmiştir? Bu makale bu sorulara yanıt vermenin yanında DP'den Tokat milletvekili olarak seçilen temsilcilerin parlamento faaliyetleri incelenerek, partinin iktidar dönemi için meclis çalışmaları çerçevesinde bir değerlendirme yapılmasını amaçlamaktadır. Bununla birlikte bu makalede nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın temel kaynaklarını TBMM tutanakları, kanun teklifleri, meclis konuşmaları ve döneme ait resmî belgeler oluşturmaktadır. Elde edilen tüm bu belgeler analiz edilerek incelenmiş ve DP'nin iktidar döneminde Tokat milletvekillerinin parlamento faaliyetleri değerlendirilmiştir. Bu makale DP, parlamento tarihi ve Tokat'ın yerel tarihi üzerine çalışacak araştırmacılar için bir başvuru kaynağı oluşturmayı, ayrıca DP tarih yazımında eksik kaldığını değerlendirdiğimiz meclis çalışmaları alanındaki literatürde var olan boşluğun doldurulmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1. Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Yaşananlar ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu

1939-1945 yılları arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yenedünya düzenini kuran süreç Batı'yı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Savaşı Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin liderliğini yaptığı demokrasi bloğunun kazanması, bunun yanında dünyada otoriter eğilimli devlet yönetimlerine son veren Birleşmiş Milletler Anayasası'nın oluşturulması ve bu anayasaya Türkiye'nin de imza atması Türkiye'de, dünyada kurulmakta olan yeni düzene uyum sağlamak için çok partili hayata geçişi zorunlu hale getirmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de 19 Mayıs 1945 tarihinde verdiği nutukta bu geçişi gerekli görmüştür.²⁵ İnönü, 1 Kasım 1945 tarihinde meclis açış konuşmasında değişen koşullara göre Türk siyasi sistemindeki önemli eksikğin bir muhalefet partisi olduğu dile getirmiştir. Diğer bir ifade ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Türkiye'deki siyasi atmosfer değişmeye başlamıştır. Parti yöneticileri de bu durumu kabul etmiştir.²⁶ Bunun yanında savaş yılları boyunca yaşanan Türkiye'deki kaygılı süreç de tek parti iktidarına olan inancı sarsmış ve hatta yok etmeye başlamıştır.²⁷ Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen özellikle iç siyasette uyguladığı savaş politikası, Türk halkı üzerinde bir baskı unsuruna dönüşmüştür. Ekonomik alanda 1940'ta çıkarılan ve iktidar partisi CHP'ye olağanüstü durumlarda fiyat belirleme ve ürünlere el koyma yetkisi veren *Millî Korunma Kanunu* ve 1942 yılında çıkarılan, savaş nedeniyle artan masraflara kaynak bulmak, enflasyon ve karaborsayı ortadan kaldırmak için

²⁴ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi* (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 72, 73.

²⁵ Bekir Koçlar, "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet Muhalefet İlişkisi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 754.

²⁶ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, 22, 23.

²⁷ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş* 29.

çıkarılan *Varlık Vergisi Kanunu*, ekonomik alanda ciddi sıkıntılara yol açmıştır. Bu nedenlerle halkla CHP arasındaki mesafe artmış ve halk açısından durum dayanılmaz olacak noktaya gelmiştir.

Türkiye savaşa girmemek konusunda kararlı davranmış ve bu kararlılığını sürdürmek için bir takım politik hamlelere girişmiştir. Bu durum Batılı devletlerin hoşuna gitmemiş ve Türkiye, kendisi açısından tehdit yaratan Sovyet Rusya karşısında yalnızlığa itilmiştir. Ancak Türkiye'nin ekonomik ve siyasi açıdan geleceği bakımından Batı'ya yakın olması gerekmektedir. Bu durumun bilincinde olan Türkiye, hem Batı ile bir yakınlaşma zemini oluşturmak hem de Rusya karşısında düştüğü yalnızlıktan kurtulmak için İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Mihver Devletleri (Almanya, İtalya, Japonya)'ne savaş ilan etmiştir. Sonraki süreçte ise Birleşmiş Milletler anayasasını imzalamıştır.²⁸ Böylelikle Türkiye'de çok partili hayat giden süreçte ilk adım atılmıştır. Prof. Kemal Karpat, Türkiye'de çok partili hayat geçişi siyasi, sosyal ve ekonomik iç gelişmelerle Cumhuriyet'in temelindeki var olan liberal fikirlere bağlar.²⁹ Kemal Karpat'ın işaret ettiği Cumhuriyet'in temelindeki liberal fikirler ışığında ilk çok partili hayat denemesi yukarıda da ifade ettiğimiz üzere 1924 yılında yapılmış ve TCF kurulmuştur. Ancak Türk siyasetinin o yıllardaki siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları çok partili hayat için uygun olmadığından bu girişim başarısız olmuştur. Ardından 1930 yılında bir deneme daha yapılarak SCF kurulmuş ancak bu partide aynı nedenlerden dolayı çok kısa bir süre sonra kapatılmış ve 1946 yılına kadar yeni bir girişimde bulunulmamıştır. Cumhuriyet rejimi özü itibarıyla demokrasi sistemi ile devlet yönetimi demek olduğundan, rejiminin temelinde var olan liberal fikirler, çok partili siyasal yaşama adım atılmasına izin vermiştir. Ancak atılan adımlar dönemlerin konjonktürüne uygun gelişim gösterememiş ve her defasında sekteye uğramıştır.

Türkiye'nin savaştan sonra Batı Bloğuna, demokrasi cephesine yaklaşmasının bir sebebi de 1920 ve 1930'lu yıllarda iyi bir seyir izleyen ve Türk dış politikasının esaslarından biri olan Türk-Rus ilişkilerinin, önce Ribbentrop-Molotov Paktı, ardından da Türkiye'nin savaş dışı kalması nedeniyle bozulmasıdır. Türkiye ve Rusya arasında 1925 yılında imzalanan dostluk ve tarafsızlık antlaşmasının süresi 1945 yılında bitmiş ve Rusya antlaşmayı yenilemeyeceğini duyurmuştur. Rusya, yeni bir dostluk antlaşması imzalamak için Türkiye'ye bazı koşullar sunmuştur. Bu koşullar, 1878-1918 yılları arasında, diğer bir ifade ile Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar elinde bulundurduğu Kuzeydoğu Anadolu'daki yerlerin kendisine teslim edilmesi suretiyle Türk-Rus sınırının yeniden belirlenmesi, bunun yanında Karadeniz'in korunması amacıyla Çanakkale ve İstanbul boğazlarında Türk-Rus ortak donanmasının yer almasını içeriyordu.³⁰ Rusya'nın Türkiye ile yeni bir antlaşma imzalamak için öne sürdüğü bu koşullar, Türkiye'nin hakimiyet haklarına saldırı ve Misak-ı Milli sınırlarından ödün verilmeye yönelik bir girişim olduğu için Türkiye, Rusya'nın bu şartlarını reddetmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'yi derinden etkileyen ve Türk siyasetinde çok partili dönemin kapılarını açan nedenlerden biri de ekonomi meselesidir. Savaş yıllarında askeri harcamalar artmış, ithalatı yapamayan birçok madde karaborsaya düşmüş ve fiyatları artmıştır. CHP hükümeti ise bu süreçte üretimi arttırmak yerine elde bulunan kaynakları daha da çok kullanma yoluna gitmiştir.³¹ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam adlı eserinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de uygulanması planlanan geniş çaplı bir iktisadi kalkınma hazırlığı olduğundan söz etmiştir. Aydemir bu durumun CHP için bir öngörülü durum ve savaş sonrası Türkiye için umutlu bir

²⁸ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 31, 32.

²⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 225.

³⁰ Zürcher, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 306, 307.

³¹ Kemal Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 164.

adım sayılması gerektiğini ifade etmiştir. CHP iktidarının uzun yılların yorgun bir iktidarı olduğuna da değinen Aydemir, bu yorgunluğun sözü geçen kalkınma planının hayata geçmesine engel olduğunu da belirtmiştir.³²

Bu şekilde ortaya çıkan iç ve dış gelişmelerin ve etkenlerin baskısı altında CHP, fikirlerini dönüştürmek durumunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yenedünya düzeninde rol oynayabilmesi için bu fikir değişim ve dönüşümü, Türkiye için mecburi idi.³³ Gerçekleştirilmek istenen bu değişim ve dönüşümün somut adımlarından birisi 1945 yılında Mecliste bütçe görüşmelerinde ortaya çıkmıştır. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur ve Emin Sazak gibi konuşmacılar CHP iktidarına şiddetle muhalefet ederek, bütçe açığı nedeniyle artan devlet borçları, yaşam maliyetinin ağırlaşması, düşük gelirli ve memurların kötü durumu, vurgunculuk, karaborsa ve vergi düzenindeki adaletsizlik gibi konuları eleştirmişlerdir. Artık yeni bir zihniyetin ve yeni bir bakış açısının iktidara sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. Sonunda yapılan bütçe oylamasında beş kişinin karşıt oy vermesine karşılık kabul edilmiştir. Karşıt oy verenlerin arasında daha sonra DP'yi kuracak olan dört isim de yer almıştır.³⁴ Daha sonra ise CHP içerisindeki muhalif grup, parti içerisinde birtakım yeniliklere gidilmesi hususunda fikir birliğine varmışlardır. Bu fikir birliği de çok partili siyasal yaşama giden yolun önemli yapıtaşlarından birisi olmuştur.³⁵

Türkiye'de çok partili siyasal yaşama giden sürecin kritik noktalarından biri de mecliste 14 Mayıs 1945 tarihinde görüşülmeye başlanan *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*'dur.³⁶ Toprak reformu, toprak mülkiyeti dağılımının yeniden düzenlenmesi amacıyla topraksız ve az topraklı çiftçilere toprak dağıtımının yapılmasıdır.³⁷ Bu kanun mecliste tartışıldığı sırada muhalefet edenler Adnan Menderes ve Emin Sazak olmuştur. Çünkü bu kişiler büyük toprak sahipleriydi, diğer bir ifade ile büyük toprak ağaları idi. Kanunun görüşmeleri sırasında Adnan Menderes kanunu eleştiren konuşmalar yapmıştır.³⁸ *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, siyasi alanda iki amaç gütmüştür. Bunlardan birincisi büyük toprak sahiplerinin gücünü kırmak, diğeri ise mülkiyet dağılımını, üretim artışını da sağlayacak şekilde yeniden düzenlemektir.³⁹ Dönemin Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Hilmi Uran da anılarında bu kanunun tamamen toplumsal fayda taşıdığını ve verimli yurt topraklarının işlenmesi suretiyle süreklilik sağlayacağını ifade ederek iki esaslı amaçtan bahsetmiştir: "Bu iki maksattan birisi, arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri, aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılarak onları üretim araçlarıyla donatmak; diğeri de yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamaktır."⁴⁰

³² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C. 2 (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017), 394-399.

³³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 231.

³⁴ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 11, 12.

³⁵ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes* (Basım Yeri Yok, Baha Matbaası, Basım Yılı Yok), 29.

³⁶ Rıdvan Akın, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 913.

³⁷ Mehmet Korkud Aydın, "CHP'de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve TBMM'de Yaşanan Tartışmalar", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 41 (Sonbahar 2018): 359-384.

³⁸ Enis Şahin ve Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 S. 2, (Ocak 2015): 31-69.

³⁹ Mehmet Kayıran ve Mustafa Yahya Metintaş, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, S. 19 (2018): 647-666.

⁴⁰ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 348, 349.

Buna rağmen Menderes liderliğindeki muhalif grup yasanın bütününe değil, sadece mülkiyet hakkına zarar verdiğini ileri sürerek toprakların özel mülkiyetten koparılmasına karşı çıkmışlardır.⁴¹ Menderes, bu kanunu faşist bir kanun olarak görmüş ve toprak mülkiyetinin emniyetine de vurgu yaparak, ana hatlarıyla şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Toprak mülkiyetinde artık, en küçük emniyet kalmayacaktır. Zirai reform adı altında siz, daha birçok yıllar zati istihlal şekline mahkûm bir düzeni, bir nizamı müdafaa ediyorsunuz. Halbuki küçük işletmeye gitmek değil, küçük işletmeleri birleştirerek, büyük kolektif işletmelere geçmek, hatta farzdır.”⁴² Adnan Menderes bu sözleriyle toprak mülkiyetinde emniyetin kalmadığını ifade etmesinin yanı sıra hükümetin kişisel üretim düzeni kurmaya çalıştığını da savunmuştur.

DP’nin kurucuları arasında yer alacak olan Refik Koraltan da *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*’na muhalefet etmiş ve kanunun, kişinin toprağındaki mülkiyet hakkının elinden alınması anlamına geldiğini savunmuş ve şu sözlerle eleştirmiştir: “*Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali’nin malını alıp Veli’ye vermektir.*”⁴³ Yine Refik Koraltan *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*’nu, kalkınmayı bir zümreye sağlayacağı gerekçesiyle eleştirmiştir: “Demokrasi esasları ile kurulan bir devlette bazı esaslara ehemmiyet ve onlara hörmet etmek lazımdır. Biz bizi seçenlere malınızı değer pahasından ucuza vereceksiniz diye teklif edemeyiz, kalkınmayı yalnız bir zümreye hasredemeyiz. Her şey de müsavat lazımdır. Ya hep ya hiç... Bu konuda bir zorluk kokusu vardır.”⁴⁴

Tanın gazetesinde yayınlanan bir habere göre ise *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* için milletvekilleri tarafından yapılan eleştirilerin ortak yönü, tasarının nasyonel sosyalizm prensiplerine benzediği iddiasıdır.⁴⁵ *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* ile ilgili gazeteci yazar Metin Toker, kanunun Türkiye’ye bir getirisi olmadığını sadece Türk siyasetinin 10 yılına damgasını vuracak olan Adnan Menderes gibi bir politikacıyı siyaset sahnesine çıkardığını ifade etmiştir.⁴⁶

Mecliste büyük çekişmelere sebep olan *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilerek yasalaşmıştır. Kanunun kabul edilmesinden önce ortaya çıkan muhalefet kanunun kabul edilmesinden sonra da artarak devam etmiştir.⁴⁷ Artan bu muhalefetten sonra parti içi muhalif milletvekilleri, CHP meclis grubuna “Dörtlü Takrir”⁴⁸ adıyla bir önerge vermişlerdir. Bu takrir verenler aynı zamanda DP’nin dört kurucusu da olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’dır. Dörtlü Takrir adıyla anılan bu önergede temel olarak, mecliste denge ve kontrolün sağlanması, demokratik kurumların ortaya çıkarılması, demokrasinin önündeki duvarların kaldırılması ve CHP parti tüzüğündeki antidemokratik uygulamaların ortadan kaldırılması gibi maddeler yer almıştır. Bu takrir CHP meclis grubu tarafından takrir tüzük değişikliği içerdiği için tüzük değişikliği kurultayda yapılar denilerek reddedilmiştir. Diğer bir ifade ile tüzük değişikliği yapılması yetkisinin parti meclis grubunda olmadığı ve bunun için kurultayın toplanması gerektiği ifade edilmiştir. Takririn bir başka ret sebebi olarak da devlet ile adeta bütünleşmiş bir duruma gelen

⁴¹ Ercan Bolat, “*Demokrat Parti Dönemi Mersin (İçel) Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1960)*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2017).

⁴² Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017), 117.

⁴³ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 13.

⁴⁴ *Kanunun Umumi Bir Emniyetsizlik Uyandıracağı İleri Sürülüyor*, Vatan Gazetesi, 15 Mayıs 1945.

⁴⁵ *Tasarıya Muhalif Milletvekillerinin İtirazları*, Tanin Gazetesi, 17 Mayıs 1945.

⁴⁶ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Tek Partiden Çok Partiyeye Geçiş* (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1990), 59.

⁴⁷ Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 40.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Demokrat Parti Kurucuları Tarafından CHP Meclis Grubu Başkanlığı’na Sunulan Önerge*, Yer Bilgisi: 53-315-4, Belge Tarihi: 07.06.1947.

CHP'nin, otoriter yönetim tavrını sürdürmek istemesi ve kendi içerisinde bir muhalefet partisinin çıkmasını sağlamak için kasten reddetmiş olması söylenebilir.⁴⁹

Cemil Koçak ise demokrasi manifestosu niteliğinde olan Dörtlü Takriri milli hâkimiyet ve demokrasi temelinde değerlendirmiş ve takrirden üç temel istek olduğunu savunmuştur. Koçak'a göre bu isteklerden ilki, ulusal hakimiyetin fiilen gerçekleşmesini temin etmek üzere meclisin özgürce çalışmasıdır. İkinci istek, siyasi hak ve özgürlüklerin geniş bir şekilde kullanılmasıdır. Üçüncü istek ise parti örgütünde ve çalışmalarında aynı görüşler doğrultusunda yeni bir yapılanmadır.⁵⁰

Filiz Çolak da Dörtlü Takrirden taleplerin özellikle üç noktada toplandığını belirtmiştir: “Kanunlardaki ve parti tüzüğündeki anti-demokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesi ve seçimlerin serbestçe yapılması”⁵¹

CHP meclis grubunun Dörtlü Takrir'i reddetmesinin ardından partideki muhalif isimlerden olan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, *Tan* ve *Vatan* gazetelerinde CHP hükümetini eleştiren makaleler kaleme almışlardır. Muhaliflerin bu tutumu parti içerisinde bir rahatsızlık yaratmış ve bunun sonucunda 21 Eylül 1945 tarihinde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü partiden ihraç edilmişlerdir. Bu ihraç kararlarını eleştiren Refik Koraltan'da partiden ihraç edilmiştir. Celal Bayar ise öncelikle milletvekilliğinden istifa etmiş ve ardından da 1 Aralık 1945 tarihinde CHP'den ayrılmıştır. Partide yapılan bu ihraçlar ve Celal Bayar'ın da ayrılmasıyla DP'nin kurucu kadrosu tamamlanmıştır.⁵²

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yaptığı bir konuşmasında parti içi muhalefetin kendi programlarıyla çıkıp siyaset yapmalarının daha doğru olacağını ifade etmiştir. Bir muhalefet partisinin kurulmasını teşvik eder nitelikte olan konuşmasında tek noksanlarının iktidar partisi karşısında bir muhalefet partisinin olmaması olduğunu belirtmiştir.⁵³

Samet Ağaoğlu ise DP'nin kuruluşunu CHP'nin totaliter yönetimine bağlamıştır ve bu yönetim tarzının Anadolu halkında yarattığı bıkkınlığın DP'yi asıl ortaya çıkaran etken olduğunu ifade etmiştir:

“Demokrat Parti, şehirlerin büyük işadamları ve nüfuzlu aydınlarından ilçelerin eşrafına, büyük toprak sahiplerine kadar halkı maddi manevi baskı altında tutanların teşkilatı haline gelmiş ve devleti totaliter bir sistemle idareye almış Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı köylü, işçi, esnaf, yeni fikir ve görüşlerin etkisi altında genç aydınlar ve bunların aralarında Halk Partisi'nden çeşitli sebeplerle ayrılanların el ele bir ayaklanması olarak doğmuştur.”⁵⁴

Merkezi devletin köylerde ve tarım kesimlerinde jandarma ve vergi tahsildarları aracılığıyla yaptığı baskılar, nüfusun yüzde 80'ini oluşturan kırsal kesimlerde büyük huzursuzluklara neden olmuştur. Erik Jan Zürcher devletin bu noktada laik politikaları sebebiyle halkın inancının ifade edilmesine müdahalede bulunulması neticesinde halktaki huzursuzluğun daha da çoğaldığını ve devlet ile halk arasındaki ideolojik bağın koptuğunu ifade etmektedir.⁵⁵

Şevket Süreyya Aydemir ise *Menderes'in Dramı* adlı eserinde çok partili siyasi hayata geçilmesiyle ilgili farklı bir değerlendirme yapmış ve çok partili hayat isteğinin siyasetçilerden

⁴⁹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 13-15.

⁵⁰ Cemil Koçak, *İkinci Parti 1945-1950* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 317.

⁵¹ Filiz Çolak, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 776.

⁵² Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, 25-27.

⁵³ Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 15, 16.

⁵⁴ Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), 55.

⁵⁵ Zürcher, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 304.

ziyade basından geldiğini: “Ahmet Emin Yalman, *Vatan* gazetesinde ve *İkinci Dünya Harbi Sonrasının bayraktarlığını yaparak, daha demokratik bir parlamenter kontrol davasını yürütüyordu.*”⁵⁶ sözleriyle ifade etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 18 Temmuz 1945 tarihinde, iş insanı Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi ile Türkiye, çok partili siyasi hayatla tanışmıştır.⁵⁷ Ancak MKP, Türk siyasi hayatına çok fazlaca ağırlığını koyamamış ve çok bilinmeyen bir siyasi parti olduğu için, Türkiye’de asıl çok partili siyasi hayata geçişin DP ile başladığı kabul edilmiştir.

DP, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuş ve önemli olan teşkilatlanma çalışmalarını henüz tamamlayamadan kendisini 1946 erken genel seçimlerinin içerisinde bulmuştur. İktidara geldiği 1950 seçimlerinden iktidardan düştüğü 1960 askeri müdahalesine kadar olan 10 yıllık süreç içerisinde 1954 ve 1957 yıllarında olmak üzere iki seçim gerçekleşmiştir. Meclisin X. Dönemini oluşturan 1954 seçimlerinde Türkiye genelinde toplam 10.262.063 seçmenden 9.095.617’si 43.174 sandıkta oy kullanmıştır. Bu seçimlerde Türkiye genelinde DP, 1950 seçimlerine göre oylarını arttırmış ve yüzde 57,6 almıştır. CHP oyların yüzde 35,4’ünü, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ise oyların yüzde 4,9’unu almıştır.⁵⁸ 1954 seçim sonuçları Türkiye genelinde bu şekilde belirleşken Tokat özelinde ise 159.591 kayıtlı seçmen oy kullanmıştır. DP, yüzde 55,1 oy oranıyla sekiz milletvekili çıkarmıştır. CHP ise yüzde 44,7 oy oranında kalarak milletvekili çıkaramamıştır. 1954 seçimlerinde DP’den seçilip meclise giren milletvekilleri şunlardır: *İhsan Baç, Hulusi Bozbeyoğlu, Selahattin Gülüt, Osman Hacıbaloğlu, Hasan Kangal, Ömer Sunar, Mehmet Şahin, Yusuf Ulusoy.*⁵⁹ DP iktidarı döneminde yapılan diğer ve son seçimde 1957 seçimleridir. Bu seçimde Türkiye genelinde toplam 11.500.000 seçmenden 9.140.000’i oy kullanmıştır.⁶⁰ DP oyların yüzde 48,6’sını, CHP ise yüzde 41,4’ünü almıştır.⁶¹ Türkiye genelinde seçim sonuçları bu şekilde ortaya çıkarken Tokat’ta ise 184.601 seçmen oy kullanmış ve DP, yüzde 44,9 CHP ise yüzde 48,8 oy oranıyla 10 milletvekili çıkarmıştır. O dönemdeki seçim kanunu gereğince oyların çoğunluğunu alan parti o ildeki milletvekillerinin hepsini kazandığından 1957 seçimlerinde DP, Tokat’tan milletvekili çıkaramamıştır.⁶²

DP kurulduğu yıl olan 1946’da henüz daha teşkilatlanmasını tamamlayamadan kendisini seçimlerin içerisinde bulmuştur. İktidar partisi olan CHP’den her şeyden önce antidemokratik kanunları değiştirilmesini, seçim dürüstlüğünün ve güvenliğinin sağlanmasını isterken, CHP ise kendi gündemine odaklanmış ve normal süresi olan 1947 yılında yapılması gereken genel seçimleri, DP’nin teşkilatlanmasına ve seçime hazır hale gelmesine fırsat vermemek ve iktidarını dört yıl daha garanti altına almak için 1946 yılına çekmiştir. CHP’nin bu hamlesine karşılık DP’de bir hamle yapmış ve hem yerel seçimlere hem de milletvekilliği genel seçimlerine girmeme kararı vererek tepki göstermiştir. DP’nin bu tavrına karşılık CHP, liberal kararlar almış, buna göre tek dereceli seçim yöntemine geçilmiş, üniversitelere idari muhtariyet verilmiş ve basın kanunu liberalleştirilmiştir. DP

⁵⁶ Aydemir, *Menderes’in Dramı*, 125.

⁵⁷ Murat Burgaç, “1946 Seçimlerinde Propaganda”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13 S. 26 (Bahar 2013): 163-184.

⁵⁸ Ensar Yılmaz, “1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları”, *Humanities Sciences*, 5 S. 4 (Ekim 2010): 541-551.

⁵⁹ Metin Gürdere, *20. Yüzyılda Tokat*, Cilt 3, (Sivas: Es-Form Ofset, 2017), 32.

⁶⁰ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 505.

⁶¹ Tülay Aydın, “1957 Genel Seçimleri: Taşrada Değişen Siyaset Dengesi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 S. 3 (Haziran 2023): 865-880.

⁶² Gürdere, *20. Yüzyılda Tokat*, Cilt 3, 35.

ise daha önce genel seçimlere katılmama kararı almasına rağmen verdikleri bu kararın partinin kapatılmasına neden olabileceğini düşünerek, seçimlere girme kararı almıştır.⁶³

21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleşen erken genel seçim sonuçlarına göre CHP, ezici bir üstünlükle yeniden iktidara gelmiştir. Bütün Türkiye’de alınan sonuçlara göre mecliste 465 sandalyeden 395’ini CHP, 64’ünü DP, 6’sını da bağımsızlar kazanmıştır.⁶⁴ 1946 genel seçimleriyle birlikte CHP dört yıl daha iktidarını garantilemiştir. 1950 genel seçimlerine giden süreçte Türkiye’de siyaset gergin bir havada geçmiştir. DP’nin demokratikleşme adımlarına karşı CHP bu işi ya ağırdan almaktaydı ya da hiç uygulamak istemiyordu. Gergin siyasi ortam içerisinde iki partide halkın karşısına çıkmaya hazırlanıyordu. Her iki partinin de seçim çalışmalarına girişmesinin yanı sıra Yargıtay başkanı Halil Özyörük ve Atatürk’ün silah arkadaşlarından, aynı zamanda da Millî Mücadele’nin önemli komutanlarından biri olan Ali Fuat Cebesoy gibi iki önemli ismin DP’ye katılması, DP açısından umutları arttırmıştır. Artan umutla birlikte seçime giren DP, seçim sloganı olarak *Yeter! Söz Milletindir!* sloganını kullanmıştır.⁶⁵

DP, söz ve karar yetkisinin millette olduğu mesajını veren bu sloganla girdiği 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden büyük bir başarı ile çıkmıştır. DP’nin yayın organı olan Zafer Gazetesi seçim sonuçlarını *“Demokrat Parti İktidarı Aldı”* manşetiyle duyurmuştur.⁶⁶ Bu seçimlerde DP’den, 408 milletvekili, CHP’den, 69 milletvekili, Millet Partisi’den, 1 milletvekili ve bağımsızlardan da 9 milletvekili meclise girmiştir.⁶⁷ Türkiye genelinde seçim sonuçları bu şekilde ortaya çıkarken Tokat’ta da DP 8, CHP ise 1 milletvekili çıkarmıştır.⁶⁸ Tokat’tan seçilen DP milletvekilleri şunlardır: *“Hasan Sıtkı Atanç, Fevzi Çubuk, Ahmet Gürkan, Ömer Hamdi Koyutürk, Mustafa Halûk Ökeren, Muzaffer Önal, Mustafa Özdemir ve Nuri Turgut Topçuoğlu”*⁶⁹

Bu şekilde ortaya çıkan 1950 genel seçim sonuçları hem CHP’de hem de DP’de büyük şaşkınlığa yol açmıştır. Seçim sonuçları Türk siyasi yaşamının önünde önemli bir yol açmış, kurulduğu günden itibaren ülke yönetiminde söz sahibi olan CHP’nin 27 yıllık tek parti iktidarı sona ermiş, Türkiye’de yönetim demokratik yollarla el değiştirmiş, muhalefet iktidar, iktidar ise muhalefet olmuştur. Bunun yanında TBMM’de ise IX. Dönem DP’nin ezici çoğunluğu ile başlamıştır. Bundan sonraki bölümde DP Tokat milletvekillerinin IX. Dönem meclis faaliyetlerini inceleyeceğiz. Bu milletvekillerinden Fevzi Çubuk ve Nuri Turgut Topçuoğlu’nun meclis tutanak sorgusunda isimleri çıkmadığı için, meclis faaliyetleri değerlendirilememiştir. Bunun yanında Mustafa Halûk Ökeren ve Mustafa Özdemir’in kayda değer bir meclis faaliyeti olmadığından makalenin kapsamı dışında bırakılmışlardır.

2. IX. Dönem Tokat Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (22 Mayıs 1950-2 Mayıs 1954)

1946 ve 1950 genel seçimleri Türk siyasi hayatının önemli seçimleridir. 1946 seçimleri ile Türk siyasi hayatında çok partili seçimler dönemine geçilmiştir.⁷⁰ 1950 genel seçimlerinin önemi ise Türkiye’de ilk defa serbest seçimlerin yapıldığı, iktidarın demokratik yollarla el değiştirdiği ve

⁶³ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, 28-32.

⁶⁴ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 250, 251.

⁶⁵ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 70, 71.

⁶⁶ *Demokrat Parti İktidarı Aldı*, Zafer Gazetesi, 16 Mayıs 1950.

⁶⁷ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları*, 24.

⁶⁸ Gürdere, *20. Yüzyılda Tokat*, Cilt 3, 15.

⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 1. Cilt, 1. Birleşim, 22 Mayıs 1950, 5.

⁷⁰ Suat Özdağ, “TBMM Arşiv Kayıtlarına Göre Cumhuriyet Dönemi Bitlis Milletvekilleri ve TBMM Faaliyetleri (1923-1950)”, *VAKANÜVİS Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 S. 2 (Eylül 2022): 980-1020.

muhalefet partisi olan DP'ye geçtiği bir seçim olmuştur. Seçimler listeli basit çoğunluk sistemine göre genel, eşit, gizli oy açık sayım, seçimlerin serbestliği ve yargı güvencesi ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden büyük bir zaferle çıkan DP, hükümet kurma hakkını elde etmiştir.⁷¹ 14 Mayıs 1950 seçimlerinin ardından meclisin IX. Dönemi 22 Mayıs 1950 tarihinde başlamıştır. Meclis başkanlığı makamına DP'nin kurucularından biri ve aynı zamanda Mersin milletvekili olan Refik Koraltan seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı görevine ise 453 milletvekilinden 387'sinin desteğini alan Celal Bayar seçilmiştir. CHP'nin Cumhurbaşkanı adayı olan İsmet İnönü ise toplamda 64 oy alarak Celal Bayar'ın gerisinde kalmıştır. Mecliste yapılan seçimle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, DP'yi birlikte kurdukları Adnan Menderes'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Böylelikle Türkiye'nin siyasal hayatında belirleyici bir dönem teşkil eden ve 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesiyle sona eren DP dönemi başlamıştır.⁷²

2.1. Ahmet Gürkan

1903 yılında Rize'nin Güneysu ilçesinde doğmuştur. Babası Süleyman Efendi, annesi Fethiye Hanımdır. Samsun'da Müdafaa-i Hukuk adına "Heyet-i Nasıha" da yer almıştır. 10 Ocak 1925'de Samsun Alanus köyü öğretmen vekilliğinde, 2 Haziran 1926'da Samsun Kadamut köyü öğretmen vekilliğinde, 28 Kasım 1927'de Samsun Tekeköy öğretmen vekilliğinde, 20 Kasım 1928'de Samsun Başalan köyü öğretmenliğinde, 28 Mayıs 1929'da Samsun Hacıismail köyü öğretmenliğinde bulunmuştur. Bu görevlerinin yanında Ahmet Gürkan, Rize'de Şer'îye kâtipliği, Samsun'da tütün ekiciliği, Taşova ve Erbaa ilçelerinde dava vekilliği görevlerinde bulunmuştur. 1930 yılında SCF'nin Samsun kurucuları arasında yer almıştır. DP'nin kurulmasının ardından 1947'de partiye girmiş ve partinin Taşova ilçe başkanlığına seçilmiştir. Gürkan, 14 Mayıs 1950'de yapılan IX. Dönem meclis seçimlerinde 80.965 oyla DP Tokat milletvekilliğine seçilmiştir. Gürkan, parlamentoda Adalet ve Dilekçe Komisyonlarında çalışmıştır. Bunun yanında mecliste çeşitli yasama faaliyetlerinde bulunan Gürkan, 20 Şubat 1990 tarihinde vefat etmiştir.⁷³

Milletvekili Ahmet Gürkan, parlamentoda Konya Milletvekili Saffet Gürol'un verdiği Bulgaristan'dan göç ettirilen göçmenler menfaatine bir çekiliş düzenlenmesi için Piyango İdaresi'ne yetki verilmesi hakkındaki kanun teklifi nedeniyle söz almıştır. Yaptığı konuşmada verilen kanun teklifine fıkra ya da kayıt eklenmesini teklif etmiştir. Milletvekili Gürkan, konuşmasında kanun teklifinde piyango çekilişinin bir defaya mahsus olarak yapılmasının öngörüldüğünü ancak piyango çekilişinin senede iki defa yapılması gerektiğini savunmuş ve bunun içinde bir teklif vererek kabul edilmesini rica etmiştir.⁷⁴ Gürkan bir sonraki birleşimde yaptığı konuşmada bir defa yapılacak piyango çekilişinin ihtiyacı karşılamayacağını belirterek bunun senede ikiye çıkarılması konusunda ısrarcı olmuş ve göç etme işi devam ettiği sürece de sürdürülmesini teklif etmiştir.⁷⁵ Bunun yanında Gürkan, *Göçmenlere Yardım Kanun Teklifi* de vermiştir. Teklif hakkında söz almamış ve teklif İçişleri, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Maliye ve Bütçe komisyonlarına havale edilmiştir.⁷⁶ Milletvekili Gürkan daha sonra verdiği kanun teklifini, hükümetin göçmenlerin işe ve barınmaları

⁷¹ Yakup Gündoğdu, "Demokrat Parti Dönemi'nde Van Milletvekilleri ve Siyasî Faaliyetleri (1950-1960)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2022).

⁷² Şenol Şimşek, "Demokrat Parti Dönemi Tokat Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1960)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Karabük Üniversitesi, 2019).

⁷³ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem*, Cilt 7, (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998), 1061, 1062.

⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 3. Cilt, 23. Birleşim, 25 Aralık 1950, 329.

⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 3. Cilt, 24. Birleşim, 27 Aralık 1950, 344.

⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 4. Cilt, 26. Birleşim, 5 Ocak 1951, 24.

hususunda aldığı tedbirin yeterli ve faydalı olduğunu ifade ederek bundan dolayı da verdiği teklife ihtiyaç kalmadığını ileri sürerek geri çekmiştir.⁷⁷ Gürkan göçmenler için Piyango İdaresi'ne senede bir defa olmak üzere çekiliş yapılması yetkisi verilmesi teklifine destek vermiş ancak bunun göçmenlerin ihtiyacını karşılamak noktasında yetersiz kalacağını savunarak çekiliş sayısının senede ikiye çıkarılmasını savunmuştur. Milletvekili Gürkan, Anadolu'ya gelen göçmenler yararına olabilecek bir konuda hem görüş belirtmiş hem de her ne kadar sonradan geri çekmiş olsa da somut bir adım atarak kanun teklifi vermiştir.

Milletvekili Gürkan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1951 yılı bütçesi nedeniyle söz almıştır. Konuşmasında Diyanet İşleri Müessesesinin DP'nin iktidara gelmesine kadar olan sürede, diğer bir ifade ile 1950 seçimlerine kadar ihmal edildiğini, kuruma mensup olanların hakaretlere uğradığını ve vicdan denen dini inançların ıstırap ve baskı altında kaldığının herkesin malumu olduğunu ileri sürmüştür. Gürkan Anayasa'da teminat altına alınan vicdan özgürlüğünün kendilerinden önce iktidarda bulunan CHP tarafından çiğnendiğini savunmuştur. Gürkan, bu ifadelerinin ardından Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili asıl bütçe konuşmasına geçmiş ve CHP iktidarında ihmal edildiğini savunduğu kurumun, bugünkü bütçesinin DP iktidarı tarafından layık olduğu şekilde ele alındığını belirtmiştir. Bütçe rakamları hakkında da bilgi veren Gürkan, 1950 yılı bütçesi 2.912.720 lira iken 1951 yılı bütçesinin 7.819.070 lira olduğunu belirtmiş, 1951 yılındaki artışın 4.906.350 lira olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Gürkan, atalarımızın dini kurumların ayakta kalması için inşa ettikleri vakıfları Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlamak ve bu kurumu da özerk hale getirmek gerektiğini savunmuştur. Okullarda okutulan din dersleri ile ilgili de görüş beyan eden Gürkan, Millî Eğitim Bakanlığı'nın okullarda kabul etmiş olduğu din derslerinin dördüncü ve beşinci kademelerde uygulandığını, dördüncü ve beşinci kademesi olmayan okullara da din derslerinin verilmesini temenni ettiğini belirtmiştir.⁷⁸ Gürkan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi nedeniyle yaptığı konuşmasına CHP iktidarı dönemini eleştirerek başlamıştır. CHP iktidarı ve DP iktidarı dönemini Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden karşılaştıran Gürkan, 1950 yılına kadar Diyanet İşlerine gereken önemin verilmediğini savunmuş ve kurumun DP iktidarı döneminde bütçesinin layık olduğu düzeye çıkarıldığını ifade etmiştir.

Tokat milletvekili Gürkan, bazı adli, askeri ve idari memurlara ait geçici tasfiye kanunu teklifi vermiştir. Gürkan verdiği kanun teklifi ile alakalı herhangi bir konuşma yapmamıştır. Teklif İçişleri, Maliye ve Bütçe komisyonlarına incelenmek üzere gönderilmiştir. Bunun yanında Gürkan, dini eğitim kurumları açılması ve Vakıflar İdaresi'nin Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanması ile ilgili olarak kanun teklifi sunmuştur. Gürkan, teklif ile alakalı herhangi bir konuşma yapmamış ve teklif Millî Eğitim, İçişleri ve Bütçe komisyonlarına gönderilmiştir.⁷⁹ Gürkan daha sonra bu kanun teklifini Millî Eğitim Bakanlığı ile gerekli araştırmaları yapmak ve gerçek ihtiyaca uygun olabilecek bir teklifte bulunmak üzere geri çektiğini ifade etmiştir.⁸⁰ Gürkan mason derneklerinin kapatılması hakkında da parlamentoya bir kanun teklifi sunmuştur. Teklif İçişleri ve Adalet komisyonlarına değerlendirilmek üzere gönderilmiştir.⁸¹

Milletvekili Gürkan, mason derneklerinin kapatılması hakkında vermiş olduğu kanun teklifi ile ilgili İçişleri ve Adalet komisyonları raporları nedeniyle söz almıştır. Konuşmasında mason derneklerinin tarihinden kısaca bahsetmiş ve masonluğun Osmanlı İmparatorluğu'nu parçaladığını

⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 16. Cilt, 85. Birleşim, 16 Haziran 1952, 227.

⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem 5. Cilt, 48. Birleşim, 22 Şubat 1951, 427-429.

⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 6. Cilt, 57. Birleşim, 28 Mart 1951, 44.

⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 8. Cilt, 90. Birleşim, 15 Haziran 1951, 219.

⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 4. Cilt, 37. Birleşim, 31 Ocak 1951, 469.

ve İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'de masonlar derneği kurmak için birbiriyle yarıştığını ifade etmiştir. Bunun yanında Atatürk'ün mason derneklerini kapatmasının vatanseverlik duygusuna dayandığını da sözlerine eklemiştir. Ahmet Gürkan mason dernekleri hakkında bu kısa bilgiyi verdikten sonra İçişleri ve Adalet komisyonlarının verdikleri rapor üzerinde konuşmaya başlamıştır. Mason derneklerini insanlığa hizmet olarak kabul edenlerin, insanlığa asıl güzel hizmetlerde bulunabilmek için Kızılay Teşkilatı'na, Çocuk Esirgeme Kurumu'na girebileceklerini ifade etmiştir. Gürkan, mason derneklerinin hukuk bakımından iddialarına da değinmiş ve kralcı esasları temel alan bir mason derneği kurmak isteyenler çıkarsa bu kişilere izin verilip verilmeyeceğini de sormuştur. Gürkan, Türk Milletinin gizli çalışan bu kuruluşların dini duygularının esasını ve bu duyguların hangi istikamette olduğunu öğrenmek istediğini sözlerine eklemiştir. Mason derneklerinin yeminlerinden de bahseden Gürkan, masonluğa karşı çıkmasının nedenini de açıklamış ve uluslararası bir teşkilat olduğu için karşı olduğunu belirtmiştir. Masonların masonluğu tarikat olarak isimlendirdiklerini ifade eden Gürkan, bir taraftan tarikatları, tekkeleri kapatırken diğer taraftan geriye gidilip kaynağı dışarıda olan bir tarikatın diğer bir ifade ile masonluğun devamına meclis müsaade edecek mi? diye sormuştur. Son olarak milletvekili Gürkan, İçişleri ve Adalet komisyonlarının raporlarının geri çevrilmesini teklif etmiştir.⁸² Mecliste yaptığı konuşmada masonluğu eleştiren Gürkan, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından masonları sorumlu tutmasının yanı sıra masonluğu insanlığa hizmet olarak görenleri de eleştirmiş ve insanlığa hizmet etmek isteyenlerin Kızılay'a ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na girebileceklerini belirterek aynı zaman bu kurumların insanlığa hizmet etme noktasında önemli kurumlar olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında Gürkan'ın konuşmasından Türk Milletinin bu gizli çalışan kuruluşları tanımadığı anlaşılmaktadır. Gürkan masonluk için kaynağı dışarıda bir tarikat ifadesini kullanırken masonluğun Batı kaynaklı bir kuruluş olduğunu belirtmek istemiştir. Gürkan sunduğu kanun teklifi ile Türkiye için zararlı ve tehlikeli olan ve emperyalist devletler tarafından desteklenen mason derneklerinin ortadan kaldırılmasını amaçlamış ve Meclisin bu kuruluşların açık kalmasına, faaliyet göstermesine izin vermemesini istemiştir.

Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1952 yılı bütçesi nedeniyle söz almıştır. Yaptığı konuşmada dinin tarihimiz üzerindeki etkisine vurgu yapmış ve dinin ülke savunması için çok önemli bir faktör olduğunu ifade etmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi Gürkan bu konuşmasında da Diyanet İşlerinin DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından sonra amacına doğru adım adım ilerlediğini ifade etmiştir. Bunun yanında bu kurumun ihtiyaç duyduğu şeyleri bir an önce tamamlamak hususunun göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmuştur.⁸³ Gürkan bütçe konuşmalarına devam etmiş ve Adalet Bakanlığı'nın 1952 yılı bütçesi nedeniyle söz almıştır. Gürkan konuşmasında *Medeni Kanun* konusuna değinmiş ve *Türk Medeni Kanunu*'nun hiçbir zaman medeni kanun olamadığını ileri sürmüştür. Adalet Bakanlığı'nın bu konuda çalışmaya başladığını söylemiş ve *Medeni Kanun*'un içerisinde Türk'ün milli adetlerine ve karakterlerine uygun bir şekilde düzenlenecek birden fazla maddenin bulunduğunu savunmuştur. Bu maddelerden örnekler de veren Gürkan, gelecek sene meclisin *Medeni Kanun*'un düzenlenmesi ile çalışmaya başlamasını istemiştir. Gürkan hukuk ile ilgili görüşlerini bildirirken aynı zamanda hâkimlerin geleceği ile ilgili de düşüncelerini ifade etmiştir. Konuşmasında memleket içerisinde mahrumiyet bölgeleri olduğu ve buralardaki hâkimlerin çocuklarının Adalet Bakanlığı'na başvurarak İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirlere gitmeyi istediklerini ancak Adalet Bakanlığı'nın bu konuyla ilgilenmediğini ileri sürmüştür. Bunun nedeninin de coğrafi teminat olması dolayısı ile bu şehirlerde yerleşmiş olan hâkimleri bakanlığın buralardan alamaması olarak ifade etmiştir. Milletvekili Gürkan bu soruna çözüm önerisi de getirmiş ve hâkimlere verilen coğrafi teminatın üç sene ile sınırlandırılmasını ve böylelikle diğer

⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 6. Cilt, 69. Birleşim, 27 Nisan 1951, 307-309.

⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 13. Cilt, 45. Birleşim, 23 Şubat 1952, 595.

bölgelerde görevli olan hâkimlerin büyük şehirlere gidebilmesinin önünün açılmasını savunmuştur.⁸⁴ Böylelikle milletvekili Gürkan, hem *Medeni Kanun*'da yapılması gerektiğini savunduğu değişiklikleri hem de hâkimlerin görev yerlerinin değiştirilmesi ile ilgili iki hukuki durumu Meclis gündemine getirmiştir.

Milletvekili Ahmet Gürkan *Cemiyetler Kanunu'nun Geçici Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi* sunmuştur. Teklif İçişleri ve Adalet komisyonlarına değerlendirilmek üzere havale edilmiştir.⁸⁵ Gürkan *Cemiyetler Kanunu*'nun 33 ve 35. Maddeleriyle geçici maddenin değiştirilmesine dair kanun nedeniyle söz almıştır. Konuşmasında *Cemiyetler Kanunu*'nun 17. Maddesindeki, cemiyetlerin hedefleri dışında herhangi bir gayrimenkul sahibi olamayacaklarına ilişkin hükmü okumuş ve CHP iktidardayken bu kanunun sonuna geçici bir madde koyarak kendisine bu konu ile alakalı bir imtiyaz sağladığını savunmuştur. Gürkan geçici maddeyi: *Cemiyetler Kanunu'nun tedvininden evvel müesses bulunan cemiyetler 17. Maddenin hükmü dışındadır.* Sözleriyle ifade etmiştir. Gürkan bu imtiyaz ile CHP'nin istediği kadar gayrimenkule sahip olduğunu belirtmiş ve CHP'nin gasp ettiğini savunduğu bu ayrıcalığın kendi teklifinin kabul edilmesiyle son bulacağını da belirtmiştir. Gürkan konu ile ilgili başka bir konuşmasında CHP'nin haksız olarak elde ettiklerinin arasında menkuller ve paranın da olduğunu ifade etmiş ve bununla ilgili daha önce haksız elde edilen malların ortadan kaldırılmasının istendiğini fakat neticelenmediğini de sözlerine eklemiştir. Gürkan konuşmasına devamla konu ile ilgili bir teklif sunmuştur. Teklifinde, halkevlerine verilmek üzere halktan alınan ancak halkevlerine verilmeyip de CHP'nin üzerinde kalması sebebi ile bu paranın CHP tarafından geri iade edilmesini istemiştir. Aksi takdirde ise bu paraların kanun yoluyla geri alınması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁶

2.2. Hasan Sıtkı Ataç

Hasan Sıtkı Ataç, 1880 yılında Selanik'in Poroy Bucağı'nda dünyaya gelmiştir. Tokat'ın Yaşmeydan Mahallesi nüfusuna kayıtlıdır. Babası Sadık Efendi, annesi Hediye Hanım'dır. İlköğrenimini Poroy Bucağı'nda orta ve lise öğrenimini ise Selanik'te tamamlamıştır. Yükseköğrenimini İstanbul (Ziraat) Tarım Yüksekokulunda tamamlayarak 1913'te mezun olmuştur. İki yıl süre ile İstanbul Hukuk Mektebi'ne devam etmiştir. Ataç, Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay adayı olarak talimgaha alınıp savaş süresince yedek teğmen olarak hizmet vermiştir. Mondros Mütarekesinden sonra terhis edilmiştir. Yaprak tütün ticareti ile meşgul olduğu sırada yedek teğmen olarak Millî Mücadele'ye katılıp savaşın sonuna kadar hizmet vermiştir. Terhis olduktan sonra ise eski işine dönerek yaprak tütün ticaretini Tokat, Niksar, Erbaa ve Zile'de şubeler açarak sürdürmüştür. Ataç siyasete ise ticaretle uğraştığı dönemde girmiştir. İlk olarak VI. Dönem seçimlerine katılıp 29 Mart 1939 tarihinde Tokat milletvekili seçilmiştir. VI. Dönemin sonunda yasama etkinliğine son vererek yeniden ticaret hayatına dönmüştür. Daha sonrasında IX. Dönem seçimlerine girerek 81.626 oyla Tokat'tan ikinci defa ancak bu sefer DP milletvekili seçilmiştir. Ataç mecliste Bütçe, Gümrük-Tekel ve Dilekçe Komisyonlarında çalışmıştır. Mecliste çeşitli yasama faaliyetlerinde bulunan Hasan Sıtkı Ataç, milletvekilliği görevi sona erince tekrar mesleğine dönmüştür. Ataç, 19 Aralık 1967 tarihinde vefat etmiştir.⁸⁷

Milletvekili Hasan Sıtkı Ataç, Çorum milletvekilleri Ahmet Başbüyük ve Hüseyin Ortakçıoğlu'nun Emir Eri ve Seyisler hakkındaki 203 sayılı kanunun birinci ve üçüncü maddelerinde değişiklik yapılmasını öngören 1600 sayılı kanunda değişiklik yapılması hakkında kanun teklifi ve

⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 13. Cilt, 46. Birleşim, 24 Şubat 1952, 652, 653.

⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 4. Cilt, 34. Birleşim, 24 Ocak 1951, 330.

⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem 63. Cilt, 63. Birleşim, 18 Nisan 1952, 450-453.

⁸⁷ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, Cilt 7, 1055, 1056.

Milli Savunma Komisyonu raporu nedeniyle söz almıştır. Atanç, teklifle ilgili komisyon raporunu değerlendirmiş ve raporda birçok zıtlık olduğunu ifade etmiştir. Atanç konuşmasına devam etmiş ve hizmet eri teşkilatının kaldırılmasını istemiştir. Buna gerekçe olarak da vatan hizmetini yapmak üzere silahlı altına alınan askerlerin askeri kisve altında köle yapılamayacağını ileri sürmüştür. Atanç, Türk askerlerinin uygun olmayan bir hizmette kullanılmasının onların haysiyetlerine ters düşeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte kahraman Türk askerlerinin hizmetçi olarak özel işlerde çalıştırılmasının, vatani hizmet olarak görülemeyeceğini de sözlerine eklemiştir. Atanç, Türk ordusuna mensup olan askerlerin en alt rütbelisinden en üst rütbelisine kadar şan ve şereflerinin eşit olduğunu ve Mehmetçiğin silah arkadaşlarının kapısında hizmetçi olarak çalıştırılmasının anayasaya aykırı olduğunu savunmuştur. Bu nedenle emir erlerinin kaldırılması hakkında Çorum milletvekilleri Ahmet Başbüyük ve Hüseyin Ortakçioğlu'nun birlikte verdiği kanun teklifinden dolayı her ikisini de tebrik etmiştir.⁸⁸ Milletvekili Atanç, bu konuşmasında emir erliği kurumunu eleştirmiş, askerlik görevini yerine getirmekte olan askerlerimizi kişisel işlerde kullandıran bir kurum olduğunu savunmuş ve bu durumun hem anayasaya aykırı olduğunu hem de askerlerimizin şan ve şerefini sarstığını ifade ederek kurumun varlığını sorgulamıştır.

Konu hakkında Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görev yapan Yüzbaşı rütbesindeki bir subayın eşi olan Süeda Orbay hanımefendi, milletvekili Atanç'ın yukarıda ifade edilen emir erleri ile alakalı konuşması hakkındaki rahatsızlığını ifade edebilmek için hem Başbakan Adnan Menderes'e hem de milletvekili Atanç'a bir mektup yazmıştır. Orbay, Menderes'e yazdığı mektubunda milletvekili Atanç'ın yapmış olduğu konuşmayı tecavüzkar sözler olarak nitelendirmiş ve bu sözlerin bütün subay camiasında haklı bir tepkiye neden olduğunu belirtmiştir. Orbay, Atanç'a yazdığı mektubunda ise Atanç'ın, subayların bazı hakları olduğunu unuttuğunu ifade etmiştir.⁸⁹

Milletvekili Atanç, Orman Kanun Tasarısı ve Sayıştay 1952 yılı bütçesi nedeniyle söz almıştır. Yaptığı konuşmada Sayıştay'ın Cumhuriyet dönemindeki kuruluşundan itibaren kanunla kendisine tevdi edilen denetleme görevini doğru bir şekilde yerine getiremediğini ileri sürmüştür. Atanç, kuruluş amacı ve yapısı gereği mali işlere bakması gereken bu kurumun hizmetlerini aksattığını ve buna delil olarak da yıllardır Sayıştay'da incelenmeyi bekleyen iş ve işlemlerin olduğunu söylemiştir. Bunun yanında devlet hesaplarının incelenmesinden ve bunların yasalara uygun olup olmadıklarının denetlenmesinden sorumlu olan bu kurumun kendinden beklenen hizmeti yerine getiremediğinden dolayı hazine zararlarının yüksek miktarlara ulaştığını ileri sürmüştür. Atanç konuşmasında Sayıştay'ın içinde bulunduğunu savunduğu bu durumun düzeltilmesi içinde kurumdaki mevcut teşkilat kadrosunun artırılmasından ziyade kurumda görev yapanların çalışma isteklerinin desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun yanında Atanç, Bütçe Komisyonu'nun eklediği 480 bin liralık ek kaynakla aynı çalışanların eski bozuk dairenin içinde dönüp dolaşacaklarını ve sonuç itibarıyla istenilen işin yapılamayacağını da savunmuştur.⁹⁰ Atanç böylelikle görevini yerine getiremediğini ileri sürdüğü Sayıştay'a aktarılacak olan ek kaynağın da boşuna verileceğini ve memurların kendilerinden beklenen işleri yapmayacağını söylemek istemiştir.

Milletvekili Atanç, *Emekli, Dul ve Yetim Aylıklarına Zam Yapılması Hakkındaki Kanun* nedeniyle bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında devletin ve milletin refahına hizmet etmiş olan emeklilerin, dulların ve yetimlerin de memurlar gibi bir aylık tutarında maaş almalarının haklı bir gereklilik

⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 12. Cilt, 26. Birleşim, 14 Ocak 1952, 137, 138.

⁸⁹ Mektubun tamamı için bkz: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Demokrat Parti Milletvekili Sıtkı Atanç'ın Emir Eri Meselesi İle İlgili Olarak Mecliste Yaptığı Konuşmaya Karşılık Süeda Orbay Tarafından Yazılan Mektup*, Yer Bilgisi: 18-102-3, Belge Tarihi: 26.01.1952.

⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 13. Cilt, 44. Birleşim, 22 Şubat 1952, 527, 528.

olduğunu ifade etmiştir. Ataç konuşmasına devamla emekli, yetim ve dulların mümkün olabilen en iyi yaşama ve refah imkânları devletin gücüyle ve imkânlarıyla birinci derecede ilgili ve bağlantılı olduğunu savunmuştur. Ataç, Türkiye'nin genel kalkınma hamlelerinin başarısı demokratik gözle görülmek istenirse emeklilerin, dul ve yetimlerin içinde buldukları hayat mücadelesine direnebilecek şekilde korunup korunmadıklarına bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Ataç Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın kendi gönüllerinde yer eden güzel mevkiin emekli, dul ve yetimlerin şerefli kalplerinde olduğunu da belirtmiştir. Ataç her bakımdan olumlu ve faydalı bulduğu bu kanun tasarısının kabul edilmesini istemiştir.⁹¹ Bu konuşmasında emekli, dul ve yetimlerin hakkını savunan milletvekili Ataç, bu kesimlerin elinde bulunan imkânlar ile devletin elinde bulunan imkânların birbiriyle bağlantılı olduğunu da savunarak bu konuşmasında devletin sosyal devlet olma özelliğini ön plana çıkardığı söylenebilir.

2.3. Ömer Hamdi Koyutürk

Ömer Hamdi Koyutürk, Tokat'ın Tatarhacı Mahallesinde doğmuştur. Babası Mustafa Efendi annesi Nazike Hanımdır. Koyutürk, 1 Kasım 1908'de Harp okuluna girerek 1 Mayıs 1911'de piyade teğmen rütbesi ile mezun olmuştur. Daha sonrasında Üsküp'e atanmış ve Balkan Savaşı sonuna kadar Rumeli'de kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na da katılmış ve 1915 yılında üsteğmenliğe terfi etmiştir. Anadolu'da yürütülen Milli Mücadele hareketine katılmış ve 1921 yılında Yüzbaşı olmuştur. 1922'de Binbaşı, 1931'de Yarbay, 1936'da Albay, 1943'te Tuğgeneral ve 1945'te ise Tümgeneral rütbesine yükselmiştir. Bunun yanında Tümen ve Kolordu komutanlığı görevlerinde de bulunan Koyutürk, 14 Temmuz 1949'da emeli olarak askerlik görevinden ayrılmıştır. 1950 seçimlerinde DP'den Tokat milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Mecliste Sayıştay ve Milli Savunma Komisyonlarında görev yapan Koyutürk'ün meclis genel kurulunda iki konuşması vardır. Koyutürk, 24 Nisan 1967 tarihinde vefat etmiştir.⁹²

Milletvekili Ömer Hamdi Koyutürk, Tokat ili merkezinin sel felaketinden kurtarılması, yağmur yağmaması sebebiyle zorluk içinde bulunan Tokat halkına yardım yapılması için ne gibi bir çare düşünüldüğüne ve Yeşilirmak barajına bir an önce başlanmasına dair sözlü soru önergesi⁹³ vermiştir. Milletvekili Koyutürk'ün verdiği soru önergesine Hükümet adına Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu yanıt vermiştir.⁹⁴ Bakan'ın verdiği yanıtın sonra söz alan milletvekili Koyutürk,

⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 27. Cilt, 33. Birleşim, 25 Ocak 1954, 321, 322.

⁹² Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, Cilt 7, 1063, 1064.

⁹³ B.M.M Başkanlığına

Aşağıda maddeler halinde arz edilen hususların Başbakan tarafından sözlü olarak Meclis kürsüsünden izah edilmesini rica ederim.

1. Malum olan sellerden harabe haline gelen Tokad İl merkezinin bu felaketten kurtarılması için memleketin istikbali hakkında hükümetçe ne düşünülüyor?

2. Yer sarsıntıları, seller son senelerde yağmursuzluk dolayısı ile fevkalade zaruret içinde bulunan hatta günlük iaşesini dahi temin edemeyecek kadar işsiz kalan Tokad İli halkını bu zarureten kurtarmak için Hükümet ne düşünüyor?

3. Tokad İlinde yapılacak olan Yeşilirmak Barajı bu il halkına yalnız iş bulmak değil, memleketin istikbali için de çok büyük menfaat temin edeceğinden bir an evvel başlanması için teşebbüs var mıdır? İzah buyurulmasını rica ederim.

Tokad Milletvekili General Hamdi Koyutürk

⁹⁴ Birinci sorunun cevabı:

Tokad şehri içinden geçen derenin ıslahı meselesi. Tokad şehrinin içinden geçen dere ile bunun kollarından gelen taşkın sular ve seller hakikatten bu beldemizi zaman zaman felakete maruz bırakmaktadır. Hükümet bu duruma nihayet vermek için inşai tedbirler almaya başlamıştır. Tokad deresi kollarından Çay ve Behzad dereleri üzerinde tersip bentleri, şütler, kıyı ve taban tahkimatı gibi işler yapılmıştır (...) 1952 yılında da asıl şehir içinden geçen dere üzerinde gerekli inşaat faaliyetine başlanacaktır (...)

konusmasında Tokat'ta 40 sene içerisinde dört defa sel felaketi yaşandığını, her birisinin içler acısı olduğunu ifade etmiştir. Koyutürk bu konuda bakanları da eleştirmiş ve sel felaketinden sonra bakanların sadece ziyaret etmek amacıyla geldiğini ve herhangi bir yardım yapılmadığını, son 1949 ve 1951 yıllarında meydana gelen sel felaketleri için 160 bin lira kadar bir yardım yapıldığını belirtmiştir. Koyutürk yapılan bu yardımın da tahribatın büyüklüğü nedeniyle hiçbir yaraya merhem olmadığını savunmuştur. Koyutürk bu durumda yapılacak işin şehri taşımak olduğunu savunmuş ve bu taşınmanın nasıl olacağını da söylemiştir. Bu yolla sel felaketinden kurtulmanın mümkün hale geleceğini ileri sürmüştür.⁹⁵ Anlaşılacağı üzere milletvekili Hamdi Koyutürk, Tokat'ta oluşan, sel, deprem ve yangın facialarından ve orada bulunan insanların mağduriyetlerinden bahsederek hükümetten yardım istemiştir. Bunun yanında felaketlerden şehri kurtarmak adına şehrin taşınması gibi ilginç bir çözüm önerisini de ileri sürmüştür. Koyutürk'ün meclisin IX. Döneminde parlamentoya herhangi bir kanun teklifi ya da önerge vermemiştir. Koyutürk bu anlamda mecliste faal bir rol oynamamıştır.

2.4. Muzaffer Önal

Muzaffer Önal, 22 Ekim 1915 tarihinde Rize'nin Camiönü Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Efendi annesi Ayşe Hanımdır. Önal, Trabzon lisesini bitirip İstanbul Hukuk Fakültesine girmiştir. 1941'de buradan diploma aldıktan sonra aynı yıl Yedek Subay okuluna girmiş ve 1942'de topçu asteğmen olarak buradan mezun olmuştur. 28 Nisan 1944 tarihinde açıktan İstanbul hâkim adaylığına atanmış ve adalet hizmetine başlamıştır. 1944'de Tokat hâkim yardımcılığına, 1946'da Gediz ceza yargıçlığına, 1947'de de Tunceli Cumhuriyet Savcılığı görevine atanmıştır. Daha sonra 1950 genel seçimlerine katılmış ve DP'den Tokat milletvekili seçilmiştir. Önal mecliste Adalet Komisyonunda çalışmıştır. Bunun yanında genel hayatı etkileyen afetlerden önce ve sonra alınacak önlemler konusunda oluşturulan geçici komisyonda da görev almıştır. 1 Kasım 1950 ve 1 Kasım 1951 tarihlerinde Meclis Başkanlık Divanı Kâtip Üyeliği'ne seçilmiştir. Önal parlamentoda 13 farklı konu üzerinde 20 konuşma yapmıştır. X. Dönem Artvin, XI. Dönem Rize milletvekili seçilen Muzaffer Önal, Yassıada Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı çiğnemek suçundan beş yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Bunun yanında Önal 1963 yılında iki milletvekili ile birlikte görevi kötüye kullanma davası nedeniyle de yargılanmıştır. Önal, 6 Temmuz 1991 tarihinde vefat etmiştir.⁹⁶

Milletvekili Muzaffer Önal, denizcilik tarihinin en büyük facialarından biri olan Dumlupınar denizaltı kazası ile ilgili olan bir konuya mecliste değinmiştir. Önal'ın konu hakkındaki konuşmasına geçmeden önce Dumlupınar denizaltı kazası hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Dumlupınar

---

2. Yer sarsıntıları, seller üzerine Hükümetçe gerekli tedbirler hemen alınmaktadır. Nitekim, Tokad İlinde 26.8.1951 ve 21.9.1951 tarihlerinde vuku bulan su basınları üzerine belediye tesisleriyle, halk meskenlerinin yapım ve onarımı için vilayete 160 bin lira yardımda bulunulmuştur. Ayrıca Tokad İline 5254 sayılı kanun gereğince 50 ton arpa tohumluğu, 290 ton buğday tohumluğu ve 75 ton yemeklik buğday tevzi edilmiştir (...)

3. Yeşilirmak üzerinde yapılacak Almus Barajı meselesine gelince: Tokad civarında ve Tokad-Niksar şose köprüsünün hemen yanında bir sulama regülâtörü inşa edilmiştir. Bahse konu olan Almus Barajı bu regülâtörden daha yukarıda Almus Nahiye merkezi civarındadır. Bu barajın yapılması ile üç maksat bir araya getirilmiş olacaktır.

Yeşilirmak, Tokad-Kazova, Turhal ovasında ve Amasya vadisinde takriben 30 bin hektar araziye taşkın suları ile tahrip eder. Almus Barajı yapıldığı takdirde dalgaların tanzim edilmiş olması karşısında tahribatın önüne geçilmiş olacaktır.

İkincisi, Yeşilirmak vadisinde sulu ziraat tatbik edilebilecek 80 bin hektar arazi mevcuttur. Almus Barajı ile 350 milyon metre mükâp su toplanabilecektir. Bu su ile 60-70 bin hektar arazi sulanabilir.

Üçüncüsü ise biraz evvel arz ettiğim iki ana maksada hâlel gelmeden su kuvvetinden istifade edilmesidir.

⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 13. Cilt, 35. Birleşim, 4 Şubat 1952, 41, 42.

⁹⁶ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, Cilt 7, 1067, 1068.

denizaltı gemisi 4 Nisan 1953 tarihinde deniz manevralarından dönmekte iken Çanakkale'nin Nara burnu açıklarında İsveç ticaret gemisi ile çarpışması neticesinde 82 mürettebatımız şehit olmuştur.⁹⁷ Kaza sırasında denizaltının güvertesinde ve kontrol kulesinde bulunan beş denizcimiz ise kurtarılarak hastaneye kaldırılmıştır.⁹⁸ Hürriyet gazetesi ise Dumlupınar denizaltı gemisinin kaza yapmasına sebebiyet veren İsveç ticaret gemisine Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin adli makamlarınca el konulduğunu duyurmuştur.⁹⁹

Dumlupınar denizaltı kazası ile ilgili yukarıdaki bilgiyi verdikten sonra milletvekili Önal'ın konu hakkındaki konuşmasına dönersek, Önal, denizaltı kazasında ölenlerin şehit, dul ve yetimlerinin de şehit, dul ve yetimi sayılmaları hakkındaki kanun nedeniyle yaptığı konuşmada, kazada hayatını kaybedenlerin şehit, yakınlarının da şehit yakını sayılması hakkındaki madde üzerindeki bir noksanlığı söylemek istediğini belirtmiştir. Madde, yukarıda da ifade edildiği gibi denizaltı kazası sırasında hayatını kaybeden mürettebatın şehit kapsamında sayılması ile ilgilidir. Önal konuşmasında, hastanede yatan denizaltı süvarisinden örnek vermiş ve bu süvarinin hastanede heyecanlı bir durumda olduğunu ve bu durumu nedeniyle hayatını kaybettiği takdirde bu maddenin kapsamına girecek mi? diye sormuştur. Eğer girmeyecek ise bu durumun maddenin noksan yanı olacağını savunmuştur.¹⁰⁰

Milletvekili Önal, *Adli Tıp Müessesesi Kanunu* nedeniyle söz almıştır. Konuşmasında kanunun sekizinci maddesinde "*adli tıp meclisinde adli tıp uzmanı iki yedek üye bulunur*" hükmüne rağmen bu yedek üyelerin sağlık komisyonu tarafından reddedildiğini ve çıkarıldığını ifade etmiştir.¹⁰¹ Önal başka bir birleşimde ise adli tıp meclisi üyelerinin görevlerine neden devam etmediklerini sormuştur. Önal'ın sorusuna yanıt veren Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, bir memur mesai saatleri içerisinde görevini bırakıp giderse, başka işler peşinde koşacak olursa ve kanunların tarif ettiği memur vasfını kaybetmiş ise yetkililerin bu kişiler üzerinde hassasiyetle durması, onları sürekli kontrol etmesi ve göreve devama sevk etmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰²

Sonuç

Çağdaş demokrasilerde siyasi partiler demokratik hayatın vazgeçilmez bileşenleridir. Farklı siyasi partilerin oldukları ülkelerde farklı fikirler ve farklı görüşler vardır. Bu durum ise çağdaş, demokratik yönetim ve yaşam anlayışının temelini oluşturur. Bu çağdaş yönetim anlayışının bir yansıması olarak 1923'de Cumhuriyet'in ilanından sonra vakit kaybetmeksizin 1924 ve 1930 yıllarında muhalefet denemeleri gerçekleştirilmiştir. Ancak bu denemeler çeşitli nedenlerle başarılı olamamıştır. 1946 yılında ise Türkiye'nin tek partili siyasi yaşamdan çok partili siyasi yaşama geçişinde hem iç faktörler hem de dış faktörlerin etkisi büyük olmuştur. Bu noktada dış faktörlere göz attığımızda karşımıza İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenedünya düzeninin kurulması çıkmaktadır. Bu savaş neticesinde Doğu ve Batı olmak üzere iki kutuplu bir dünya oluşmuş ve otoriter yönetimler yıkılmıştır. Türkiye'nin ise siyasi hayatında mevcut olan tek partili Cumhuriyet yönetiminin demokratikleşmeye başlayan yenedünya düzeninde ayakta kalması mümkün görülmemiştir. Meydana gelen gelişmeler

⁹⁷ *Dumlupınar Denizaltı Gemimiz Battı Mürettebat Gayretlere Rağmen Kurtarılamadı*, Tokat Sesi Gazetesi, 7 Nisan 1953.

⁹⁸ *81 Denizcimiz Dumlupınar Denizaltısı İle Çanakkale Boğazının Derinliklerinde Şehit Oldu*, Gerçek Demokrat Gazetesi 8 Nisan 1953.

⁹⁹ *Dumlupınar Denizaltı Gemisinin Batmasına Neden Olan İsveç Ticaret Gemisine Adli Makamlarca El Konulmuştur*, Hürriyet Gazetesi, 6 Nisan 1953.

¹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 21. Cilt, 69. Birleşim, 16 Nisan 1953, 411.

¹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, 24. Cilt, 102. Birleşim, 6 Temmuz 1953, 257.

¹⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem 24. Cilt, 103. Birleşim, 7 Temmuz 1953, 312.

ve mevcut dünya siyasi konjonktürü tek parti olarak devleti yöneten CHP’de, özellikle 1945 yılından sonra muhalefet partisinin eksikliğini hissedilmesine neden olmuştur.

CHP’nin yokluğunu hissettiği muhalefet, parti içerisinde kendiliğinden oluşmuş ve Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü’nün vermiş olduğu Dörtlülük Takrir, muhalefet partisinin kurulmasına giden sürecin ana dinamiklerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Takririn CHP meclis grubu tarafından reddedilmesinden sonra muhalifler, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti adıyla yeni bir muhalefet partisi kurmuşlardır. Dört yıllık muhalefet hayatından sonra siyasi konjonktürün de zorlamasıyla 1950 seçimlerinde DP iktidara gelmiş ve CHP iktidarı kaybetmiştir. Meclisin IX. Dönem seçimleri olan 1950 seçimlerinde DP’den seçilen Tokat milletvekilleri mecliste önemli konulara değinmişler, ülke ve milletin menfaatine olan tüm meselelerde büyük gayret göstermişlerdir.

DP’nin iktidar dönemi olan 1950-1960 yılları arasında toplam iki seçim gerçekleşmiştir. 1954 seçimleri DP’nin oyunun en yüksek olduğu seçimler olmuştur. Bu seçimlerde DP, Türkiye enelinde yüzde 57,6 oy oranına ulaşarak meclisteki sandalye sayısının çoğunluğunu kazanmıştır. Tokat’ta ise DP oyların yüzde 55,1’ini alarak birinci parti olmuş ve o dönemdeki seçim mevzuatı gereğince ildeki sekiz milletvekilinin tümünü kazanmıştır. DP iktidarında yapılan diğer bir seçim de 1957 genel seçimleridir. Bu seçimlerde DP, Türkiye genelinde 48,6 oy almıştır. Yine seçim mevzuatı gereğince meclisteki sandalye sayısının büyük çoğunluğunu kazanmıştır. DP, 1950 ve 1954 seçimleriyle karşılaştırıldığında bu seçimlerde oylarını ciddi anlamda düşürdüğü görülmektedir. Tokat özelinde ise DP, bu defa ikinci parti olmuş ve yüzde 44,9 oy almıştır. Birinci parti ise CHP olmuş ve 48,8 oy oranına ulaşmıştır. DP, 1957 seçimlerinde Tokat’ta oyların çoğunluğunu alamadığı için milletvekili çıkaramamış ve seçim mevzuatı gereği CHP ildeki 10 milletvekilinin tümünü kazanmıştır.

DP’den seçilip meclise giren Tokat milletvekillerinden biri olan Ahmet Gürkan’ın mecliste göçmenlere yönelik piyango çekilişinin kapsamı ve sıklığına ilişkin ısrarlı tutumu, göçmenlerle ilgili olarak yapılan mevcut düzenlemelerin yetersiz olduğu düşüncesinin bazı milletvekilleri tarafından paylaşıldığını göstermektedir. Gürkan’ın piyango çekilişinin yılda iki defa yapılmasını ve göç hareketlerinin devam ettiği sürece sürdürülmesini savunması, göç olgusunun süreklilik arz eden bir toplumsal mesele olarak ele alınıp değerlendirildiğini göstermektedir. Gürkan’ın mecliste yaptığı önemli konuşmalardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 1951 yılı bütçesi üzerinedir. Gürkan’ın bu konuda yaptığı konuşma din-devlet ilişkilerinin, DP iktidarı döneminde siyasal tartışmaların önemli bir boyutunu oluşturduğunu göstermektedir. Gürkan’ın CHP iktidarı dönemini eleştiren konuşması 1950 öncesi dönemin din politikalarının DP çevrelerince “ihmal” ve “baskı” kavramları üzerinden tanımlandığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 1950 ve 1951 yıllarına ait bütçe rakamlarının karşılaştırmalı biçimde aktarılması, DP iktidarının Diyanet İşleri Başkanlığı’na verdiği önemin nicel verilerle temellendirilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bütçesindeki kayda değer artış, kurumun DP döneminde güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitesinin artırılması yönünde bir siyasal iradenin varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte okullarda din derslerinin kapsamının genişletilmesine yönelik talepler, DP döneminde din eğitiminin yaygınlaştırılmasına dair beklentilerin bazı milletvekilleri tarafından açık bir biçimde dile getirildiğini göstermektedir.

Milletvekili Ahmet Gürkan’ın Adalet Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında *Türk Medeni Kanunu*’na yönelik eleştirileri hukuk alanında Cumhuriyet’in erken dönem reformlarının DP döneminde yeniden tartışmaya açıldığını göstermektedir. Bunun yanında *Türk Medeni Kanunu*’nun milli adetler ve karakter doğrultusunda düzenlenmesi gerektiği yönündeki görüşler, hukuk

kurallarının evrensel ilkelere ziyade yerel ve kültürel referanslarla uyumlu hale getirilmesi yönündeki taleplere işaret etmektedir.

Milletvekili Hasan Sıtkı Ataç'ın emir erliği kurumunu eleştirmesi ve askerlik hizmetini vatan görevi çerçevesinde tanımlayarak askerlerin kişisel işlerde kullanılmasına karşı çıkması, askerî yükümlülüğün kamusal ve eşitlikçi bir anlayışla ele alınması gerektiği yönündeki yaklaşımını yansıtmaktadır. Emir erliği kurumunun kaldırılmasına yönelik kanun teklifinin açık bir biçimde desteklenmesi, meclis içinde askerî uygulamalara müdahale etme iradesinin bulunduğunu göstermektedir. Bu konu ile alakalı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görev yapan bir Yüzbaşının eşi olan Süeda Orbay hanımefendinin Başbakan Adnan Menderes ve milletvekili Hasan Sıtkı Ataç'a gönderdiği mektup, subay aileleri nezdinde bu eleştirilerin rahatsızlık yarattığını ve meclis tartışmalarının toplumsal yankı bulduğunu ortaya koymaktadır.

Sayıştay'ın 1952 yılı bütçesi üzerine yapılan eleştiriler, kamu mali denetiminin etkinliği meselesinin meclis gündeminde önemli bir tartışma alanı oluşturduğunu göstermektedir. Milletvekili Ataç'ın Sayıştay'ın Cumhuriyet dönemindeki kuruluşundan itibaren kendisine verilen denetim görevini yeterince yerine getiremediği yönündeki değerlendirmeleri, erken Cumhuriyet döneminde mali denetim mekanizmalarının kurumsal kapasite sorunlarıyla karşı karşıya kaldığına işaret etmektedir. Bunun yanında kurumda biriken ve yıllardır incelenmeyi bekleyen iş ve işlemlere yapılan vurgu, bürokratik işleyişteki gecikmelerin sistematik bir sorun olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Sayıştay'ın denetim görevini etkin biçimde yerine getirememesinin hazine zararlarına yol açtığı iddiası, mali denetim ile kamu kaynaklarının korunması arasındaki doğrudan ilişkiye dikkat çekmektedir. Milletvekili Ataç'ın çözüm önerisi olarak personel sayısının artırılmasından ziyade, mevcut kadronun çalışma motivasyonunun güçlendirilmesini öne çıkarması, kamu yönetiminde niceliksel değil, niteliksel reform anlayışını yansıtmaktadır.

Mecliste emekli, dul ve yetimlerin maaşlarının memurlar düzeyine çıkarılmasının haklı bir gereklilik olduğunun vurgulanması, sosyal adalet ve eşitlik ilkelerinin siyasal söylemde temel bir referans noktası olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında devletin imkanları ile vatandaşların yaşam koşullarının doğrudan ilişkilendirilmesi, birey refahının devlet politikalarıyla sağlanması gerektiği yönündeki yaklaşımı yansıtmaktadır. Türkiye'nin genel kalkınma hamlelerinin başarısının emekli, dul ve yetimlerin refahı üzerinden değerlendirilebileceği vurgusu, sosyal politikaların ulusal kalkınma stratejileriyle ilişkilendirilmesinin bir örneğini sunmaktadır.

IX. Dönem DP Tokat milletvekilleri mecliste aktif bir siyaset yürütmüş, birçok meseleye ve soruna ilgi duymuşlardır. Milletvekillerinin meclis kürsüsünde kanun teklifleri, bütçe müzakereleri ve meclis komisyon raporları çerçevesinde gerçekleştirdikleri konuşmalar, yasama sürecindeki görünürlüklerini ve karar alma mekanizmalarındaki belirleyici rollerini açık biçimde ortaya koymaktadır. Mecliste önemli konulara değinen Tokat milletvekilleri kendilerini seçip meclise gönderen Türk Milleti'nin haklarını ve hukuklarını savunmuş ve devletin her türlü kolaylığı göstermesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Bunun yanında meclis zabıt tutanaklarından okuduğumuz kadarıyla milletvekilleri, kürsüdeki konuşmalarında nazik, hassas ve sakin bir dil kullanmışlar ve genel anlamıyla meclis çalışmalarında başarılı bir dönem geçirmişlerdir.

Kaynakça

Ağaoğlu, S. (2016). *Arkadaşım Menderes*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ahmad, F. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hij Yayınları.

Akın, R. (2002). Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960). *Türkler Ansiklopedisi*, XVI, 911-922.

- Akşın, S. (2006). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Aydemir, Ş. S. (2017). *İkinci Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (2017). *Menderes'in Dramı?*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, A. (1994). Cumhuriyet Döneminde Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi. *Marmara İletişim Dergisi*, VIII(8), 261-275.
- Aydın, A. (2011). Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Adnan Menderes'in Siyasi Hayatının Başlaması. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I(8), 1-9.
- Aydın, M. K. (2018). CHP'de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçi Topraklandırma Kanunu ve TBMM'de yaşanan Tartışmalar. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(41), 359-384.
- Balkaya, İ. S. (2021). *Ali Fethi Okyar*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bayar, C. (Basım Yılı Yok). *Başvekilim Adnan Menderes*. (İ. Bozdağ, Dü.) Baha Matbaası .
- Bolat, E. (2017). Demokrat Parti Dönemi Mersin (İçel) Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1960). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burgaç, M. (2013). 1946 Genel Seçimlerinde Propaganda. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII(26), 163-184.
- Cebesoy, A. F. (2011). *Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Çolak, F. (2002). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950). *Türkler Ansiklopedisi*, XVI, 774-782.
- Ekincikli, M. (2012). Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu. *Gazi Akademik Bakış*, VI(11), 151-163.
- Eroğul, C. (2017). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ertem, B. (2010). Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, I(2), 71-92.
- Gerçek Demokrat. (1953, Nisan 8). "81 Denizcimiz Dumlupınar Denizaltısı İle Çanakkale Boğazının Derinliklerinde Şehit Oldu".
- Gürdere, M. (2017). *20. Yüzyılda Tokat*. Sivas: Es-Form Ofset.
- Gündoğdu, Y. (2022). Demokrat Parti Dönemi'nde Van Milletvekilleri ve Siyasî Faaliyetleri (1950-1960). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hürriyet. (1953, Nisan 6). "Dumlupınar Denizaltı Gemisinin Batmasına Neden olan İsveç Ticaret Gemisine Adli Makamlarca El Konulmuştur".
- Hürriyet. (1953, Nisan 6). "Dumlupınar Denizaltı Gemisinin Batmasına Neden olan İsveç Ticaret Gemisine Adli Makamlarca El Konulmuştur".
- Karpat, K. (2017). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Karpat, K. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayıran, M., & Metintaş, M. Y. (2018). 1945 Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, X(19)*, 647-666.
- Koç, N. (2013). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İle İlgili Gelişmeler. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, VIII(16)*, 75-84.
- Koçak, C. (2010). *İkinci Parti (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçlar, B. (2002). Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet Muhalefet İlişkisi. *Türkler Ansiklopedisi, XVI*, 754-764.
- Özalper, M. (2014). Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, II(1)*, 117-136.
- Özdağ, S. (2022). TBMM Arşiv Kayıtlarına Göre Cumhuriyet Dönemi Bitlis Milletvekilleri ve TBMM Faaliyetleri (1923-1950). *VAKANÜVİS Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, VII(2)*, 980-1020.
- Öztürk, K. (1998). *Türk Parlamento Tarihi*. Cilt 7, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Şahin, E., & Tunç, B. (2015). Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, I(2)*, 31-69.
- Şimşek, Ş. (2019). Demokrat Parti Dönemi Tokat Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1960). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Tanin. (1945, Mayıs 17). "Tasarıya Muhalif Milletvekillerinin İtirazları". *Tanin Gazetesi*.
TBMM Zabıt Cerideleri
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tokat Sesi. (1953, Nisan 7). "Dumlupınar Denizaltı Gemimiz Battı Mürettebat Gayretlere Rağmen Kurtarılamadı", 1.
- Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları Tek Partiden Çok Partiye Geçiş*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Uran, H. (2017). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Vatan. (1945, Mayıs 15). "Kanunun Umumi Bir Emniyetsizlik Uyandıracak İleri Sürülüyor". *Vatan Gazetesi*.
- Yeşil, A. (1988). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara : KTB Yayınları.
- Yüceer, S. (2002). Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *XVI*.
- Yüceer, S. (2002). Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Türkler Ansiklopedisi, XVI*, 534-545.
- Zafer. (1950, Mayıs 16). "Demokrat Parti İktidarı Aldı". *Zafer Gazetesi*.
- Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

